

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Frederik IV's Generalbygmestre

af

Thorkild Roepstorff

Frederik IV's Generalbygmestre

Thorkild Roepstorff

Frederik IV's Generalbygmestre

Foreningen til gamle Bygningers Bevaring
1975

Tryk: i offset hos Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev
Sats: Linotype Baskerville
Papir: Thai-cote, 115 gr fra A/S De foren. Papirfabrikker
Copyright © Foreningen til gamle bygningers bevaring 1975
Oplag: 3500 eks.
ISBN 87 87546 02 7

Omslaget: Se teksten til fig. 15.

Titelblad: Medalje i guld med portræt af Frederik IV, slået i anledning af søslaget i Køge Bugt den 4. okt. 1710. På bagsiden en episode fra søslaget. (Den kgl. Mønt- og Medaille-samling).

Forord

Nærværende skrift er et foredrag holdt på Nationalmuseet den 9. dec. 1974 i *Foreningen til gamle Bygningers Bevaring*, der har ønsket at udsende det til sine medlemmer. Det støtter sig i hovedsagen til min nu udsolgte bog: *Operahuset i København*, der udkom i 1970.

Skriftet bringer imidlertid en videreførelse og uddybning af emnet med særligt sigte på at redegøre for de ejendommelige stilsvingninger inden for dansk arkitektur, der præger 1700-tallets første tiår. Da denne ustabilitet har givet anledning til divergerende og misvisende kunsthistoriske vurderinger af de forskellige bygningers ophavsmænd, har det været min opgave under fortsatte studier dels at imødegå tidligere arkitekturhistoriske synspunkter dels med mere sandsynlige argumenter at placere de enkelte bygmestres tilknytning til de omtalte bygningsværker.

For velvillig støtte, som har muliggjort skriftets fremkomst, bringer jeg *William og Hugo Evers Fond* min ærbødige tak.

København, marts 1975.

Thorkild Roepstorff

Fig. 1: Christian V's generalbygmester Lambert van Haven (1630–1695). Efter maleri på kobber (21x18) tilskrevet broderen Michael v. H. Underskriften på den malede, barokke stenramme kan formentlig tydes som: »Lamberto van Haven, Berga Norvegica«. En formodet datering til 1656 forekommer, som enhver kan se, urimelig; den kan næppe sættes tidligere end få år før malerens død i 1683, da modellen var 53 år. (Frederiksborg).

Fig. 2: Nicodemus Tessin den yngre (1654–1728), malet omkring 1700 af David von Krafft. (Frederiksborg).

Konkurrenter

Vore to første enevoldskonger var store bygmestre – dog kun på papiret. Christian V var den største. Medens Frederik III havde et projekt liggende færdigt til et slot i Kastellet – ikke netop det sted hvor Københavns befolkning mente kongens rede burde ligge – havde Christian V skaffet sig tegninger til to fyrstepaladser i barokkens storslåede format. Et fra slutningen af 1680'erne fra generalbygmester van Havens hånd og et 10 år senere fra den berømte svenske arkitekt Nicodemus Tessin den yngre. Ikke nok med at der forelå tegninger; der var også udfærdiget store træmodeller til disse projekter. Modellen til van Havens slot, som skulle ligge på det gamle slots plads, hvor eftertidens slotte blev bygget, var 12½ m. lang medregnet staldbygninger, medens modellen til Tessins slot, som skulle ligge på det nedbrændte Sophie Amaliensborg plads, målte over 6 m. i længde og 1½ m. i højde – altså hele bygningsværker i sig selv. Begge modeller, der nedenfor vil blive omtalt, er desværre tabt, men tegninger er bevaret.

Ingen af disse projekter kom som bekendt til udførelse. Da det både efter van Havens og Tessins slotsplaner var meningen, at statsadministrationen, der havde til huse i slette og utidssvarende lokaler, skulle have kontorer i slottets stueetage, måtte administrationen vente med at få ny og bedre boligforhold til slottet var opført. Så længe håbet om et nyt slot levede, kunne der naturligvis ikke være tale om at opføre selvstændige bygninger til administrationens forskellige grene.

Dette i forbindelse med de vanskelige økonomiske forhold bevirkede en total stilstand i det offentlige byggeri i Christian V's 10 sidste regeringsår – bortset fra fæstningsbyggeri, som man på grund af de urolige tider anså for absolut påkrævet.

Denne passivitet blev brat afbrudt da Frederik IV besteg tronen i 1699, og i det første decennium af hans regeringstid – indtil krigen mod Sverige igen brød ud i 1709 – blev der på kongens initiativ udfoldet en så voldsom byggeaktivitet, som man ikke havde set magen til siden Christian IV's dage. Den realistisk ind-

stillede og på sin vis – når Venus ikke slørede hans dømmekraft – også mere sparsommelige Frederik IV skrinlagde resolut faderens enorme planer. Enhver tanke om at bygge et slot på Sophie Amalienborgs grund blev definitivt opgivet. Frederik IV ville blive i »den gamle Rede, hvor han og hans Forfædre var opklækkede«.

Dette medførte imidlertid, at administrationens krav nu ikke længere kunne udskydes. Opførelse af ny bygninger blev påtrængende nødvendig.

Som det vil fremgå af det følgende blev ønskerne, som ganske deltes af kongen, efterhånden opfyldt, men det er bemærkelsesværdigt, at andre byggerier fik prioritet, således at militæret først i 1709 og de civile kollegier først i 1721 fik deres respektive bygninger.

De bygningsværker Frederik IV opførte efter sin tronbestigelse viser, at vi befinder os i en brydningstid indenfor dansk arkitektur, og da det altid er fængslende at beskæftige sig med perioder, hvor to stilarter kæmper om overtaget – den gamle knæsatte og en ny og dristigere – skal dette tidsrum gøres til genstand for særlig undersøgelse.

Brydningstiden i Danmark har sin baggrund i van Havens og Tessins forskellige byggestil. Der skal derfor gives en kort omtale af disse berømte, indbyrdes konkurrerende, kunstnerpersonligheder.

Lambert van Haven var Christian V's generalbygmester i 24 år fra juni 1671 til sin død i maj 1695, dvs. gennem så godt som hele Christian V's regeringstid.¹ Født i Bergen i 1630 var han oprindelig maler, men efter at han i 1653 havde fået kongelig ansættelse som bygmester drog han for kongens regning 3 gange på lange rejser til Italien, Frankrig, Belgien og Holland, som tilsammen strakte sig over ca. 7 år. Ved en instruks af 1671 – paraferet af og antagelig også formuleret af Griffenfeld² – blev han ikke blot indsat som bygningschef, men tillige som inspektør over maler- og billedhuggerkunsten og »alle didhen hørende Kunster« – følgelig en stilling, som kunne sidestilles med den samtidige Charles Lebruns i Frankrig, skaberen af den officielle franske barokstil og højeste instans inden for så godt som alle kunstråder i Frankrig.

Van Havens hovedværk er – foruden audienssalen på Frederiksborg Slot – den storslåede Vor Frelses kirke – et hovedværk i dansk arkitektur. I den finder hans bygningsstil klareste udtryk og viser ham som en af vore betydeligste arkitekter. Kirken er opført i magtfuld og ædel barokstil, påvirket af Palladio's strenge pilasterstil. Den har vel overvejende hollandsk præg, men i en nordisk mere marvfyldt udformning. Den ydre leddeling ved doriske kolossalpilastre i stor orden omkring hele bygningen får kirken til ligesom at strække sig i højden. Den er opført af robuste mursten med vekslende farvespil, der glider sammen med det blanke glaserede højtreste teglstenstag.

Den svenske arkitekt *Nicodemus Tessin den yngre* besøgte i 1687 København.

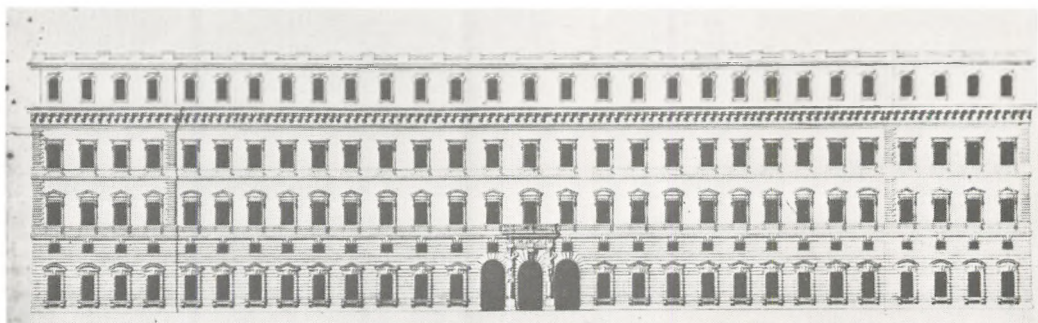

Fig. 3: Tessins forslag til et slot i København. Havefacade. Tegning af H. Böhm, Institut für Denkmalpflege, Dresden. Gengivet efter Harald Langberg: Tessins Amalienborg i Konsthistorisk Tidsskrift, Stkh. 1967.

Han var 33 år, allerede berømt og havde studeret 6 år i Rom under Bernini, der som bekendt brød med klassicismens strenge regler, og under Carlo Fontana, senbarokkens mest fremtrædende repræsentant, der fuldendte Berninis formgivning. Takket være dronning Kristina fik Tessin fuld adgang til Berninis tegninger, udkast og modeller, var således fuldt og helt hans elev og dyrkede sin mester med fanatisk beundring. Han delte bl.a. sin lærers forbitrelse over, at dennes Louvreprojekt var blevet forkastet, og han virkelig gjorde, kan man sige, dette projekt i Stockholms Slot, hvis opførelse han påbegyndte i 1697. Netop i denne monumentalbygning finder vi tydelige spor af hans arbejde med modellen til det københavnske slot på Sophie Amalienborgs grund, som blev færdig i 1697 og opstillet i København.

Der var meget få bygningsværker i København, som fandt nåde for Tessins øjne. Han havde kun foragt tilovers for van Havens slotsmodel og kritiserede skarpt Vor Frelsers kirke, som han, hvor mærkeligt det end lyder, stemplede som »en meget dårlig arkitektur«.

Det skal forsøges at markere forskellen i de to konkurrenters byggestil, således som den manifesterer sig i deres københavnske slotsmodeller.

Ser vi på *Tessins model* (fig. 3),³ der efter fransk mode er trefløjet, dog med en lav indgangsfløj, er det mest fremherskende træk den udtalte betoning af de horizontale linier og den tydelige fremhæven af bygningens lagdeling.

Taget er meget lavt og dækket af en balustrade. Tessins device var: »Jo mindre tag, des bedre« efter italiensk skik.

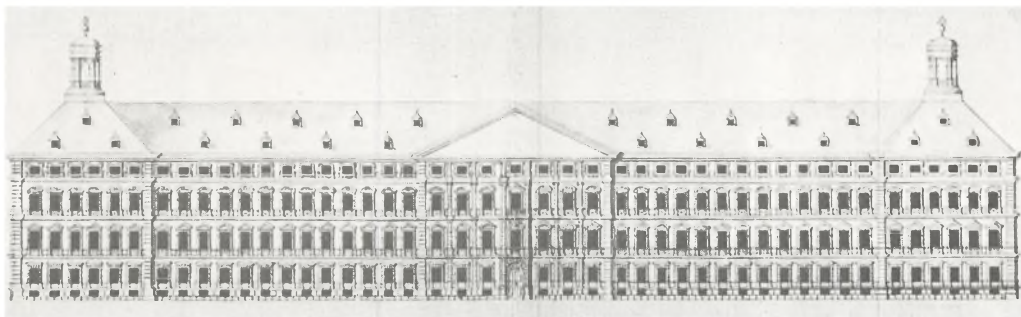

Fig.4: Van Havens slotsprojekt. Opstalt af sidefacade. (Bregentveds arkiv). Gengivet efter Hakon Lund: Christiansborg Slot, 1975, fig. 191.

Vinduerne sidder langt fra hinanden, og der er megen tung mur imellem dem som i de romerske facader. Og vel at mærke er disse murflader pudsede.

Den underste etage står med brede rustikfuger, der giver en særlig massiv virkning.

Ligesom i Berninis Louvremodel blev balkonen på Tessins slotsmodel båret af kæmpemæssige Herkulesstatuer, der symboliserende modet og kraften løfter hele denne vældige bygning.

Det var kort sagt et romersk palads i stil med Berninis Palazzo Chigi i Rom, Tessin ville opføre.⁴

Van Havens slotsmodel (fig. 4)⁵ har 4 lige høje fløje. Slottets vertikale linier understreges af det mægtige, højtstræbende tegltag, af den dominerende trekantfrontispice og af de tårnlignende enderisalitter, der er forsynet med små spir – alle træk der fører tanken til Amsterdams rådhus (opført 1648–55).⁶ Desuden er der et tårn, som ikke kan ses på billedet, over den indbyggede kirke,⁷ hvad Tessin afskyede i en sådan grad, at han rev alle de tårne ned, han fik lov til at fjerne. Derfor har Stockholm så få tårne.

Van Havens vinduer sidder tæt. Det sparsomme nordiske lys skulle ikke, som Italiens strålende sollys, lukkes ude.

Han arbejdede altid med blank mur, uden puds. End ikke pilastrene lod han dække med puds.

En komposition som Tessins Herkulesstatuer var helt uforenelig med van Havens strengere, palladianske stil.

Det har som almindelig bekendt været et længe omstridt spørgsmål, hvilke arkitekter der tegnede og hvilke der opførte de bygninger, Frederik IV satte i gang i tiden 1700–1709.

Hvis der ved kongens tronbestigelse havde været en generalbygmester, ville problemet have været lettere at løse. Forholdet er det, at enevoldskongerne til opførelse af deres bygninger som alt overvejende hovedregel – hvorfra Tessin-episoden er en ren undtagelse – benyttede sig af deres egen generalbygmester og de ham undergivne bygmestre. Hvad skulle han ellers bruge dem til eller betale dem for? Kunne kongen ikke bruge dem til de arbejder, han ønskede at sætte i gang, blev de simpelt hen udskiftet.

Det er derfor den til enhver tid fungerende generalbygmester, der sætter sit præg på byggeriet i enevældens tid og for det officielle byggeris vedkommende ganske dominerer det.

Selv om man kan mene, at historieforskningen og historieundervisningen tidligere i alt for høj grad har været præget af kongerækken, kommer man ikke uden om, at enevoldskongerne både gennem deres enerådige udvælgelse af de kongelige bygmestre og ofte gennem direkte personlig indgriben i udformningen af selve bygningsværkerne, har været bestemmende for arkitekturens udvikling. Tronskiftet i 1699 er et klart vidnesbyrd herom.

De fleste af de kongelige bygmestre var fremragende arkitekter. Man behøver blot at nævne navne som van Haven, Eigtved, Thura, Harsdorff og C. F. Hansen, og man kan kun undres over den sikkerhed, hvormed de udvalgte, da flere af dem var af ganske jævn herkomst.

Men da Frederik IV tiltrådte var der ingen generalbygmester. Rigtignok var der en designeret, men han var fraværende på rejse, og ligeledes en tilkommende, men allerede nærværende, og det er om disse to arkitekter – lad os kalde dem konkurrenter, men i andet led: von Platen og J. C. Ernst, at nærværende skrift handler.

Den designerede, men fraværende generalbygmester *Wilhelm Friederich von Platen* var i året 1700 33 år og søn af geheimeetatsråd Claus Ernst v. P. (1612–1669) fra Brandenburg, der var kommet til Danmark i krigsårene 1658–60 som generalkommissær ved kurfyrsten af Brandenburgs hjælpekorps. Hans hustru blev i 1685 hofmesterinde hos Christian V's døtre. To år senere blev sønnen kammerjunker hos den ene af døtrene, Sophie Hedevig. Om hans uddannelse ved vi så godt som intet, men der kan ikke være tvivl om, at han nød hoffets og navnlig Frederik IV's gunst.

Først da von Platen var 31 år og havde gjort hofstjeneste i 11 år, hører vi nærmere om ham. I januar 1698 knyttede Christian V ham til sig og gav ham i en skrivelse af august dette år »Permission til at rejse til Italien, Frankrig og andre Lande for at perfektionere sig i Byggekunst«. Han opnåede kongens til-

Fig. 5: Von Platens våbenskjold på Frederiksborg Slot. Han blev d. 27 april 1708 hvid ridder (i dag storkors af Dbg.). Valgsproget: »Æqua semper mente« (altid i sindsligevægt), forkortet efter Horats oder, 2. bog, nr. 3, vers 1–2, forekommer velvalgt for en hofmarskal. Der findes intet billede af von Platen.

sagn om ved sin tilbagekomst at blive udnævnt til overbygningsdirektør dvs. generalbygmester med titel af etatsråd. I rejsepenge bevilgedes der ham 2.000 rd. årlig, en betydelig gage som han oppebar også efter sin hjemkomst.

Vi ved ikke hvor længe hans rejse varede. Vilhelm Wanscher hævder i sin panegyriske fremstilling af von Platens virke,⁸ at han må være kommet hjem i 1699 – altså allerede året efter at han var rejst ud for at perfektionere sig. Frederik Weilbach kan dog senere påvise,⁹ at von Platen først er vendt hjem i september 1702, og denne antagelse, der yderligere er blevet bestyrket ved de nyeste undersøgelser, er nu almindelig anerkendt og derfor fulgt i nærværende fremstilling. Von Platen har følgelig været i udlandet i 3 år for at studere

bygningskunst. Straks efter sin hjemkomst tiltræder han det lovede embede, udnævnes til etatsråd den 1. september 1702, men får først i december 1705 sin officielle udnævnelse til generalbygmester. Allerede et år senere – i marts 1706, efter at have været syg hele vinteren – bliver han udnævnt til hofmarskal og tager ophold på Rosenborg. Han må da afgive halvdelen af sin gage som generalbygmester. I 1712 bliver han gehejmeråd og direktør for Generalpostamtet, men falder allerede 1716 i unåde af ukendt årsag,¹⁰ fratræder som generalbygmester, afløst af Ernst, og udnævnes til amtmand i Sønderborg. Uanset sin afsked fra bygningsvæsenet forestår han i årene 1717–1726 en omfattende ombygning af Sønderborg Slot¹¹ og dør ugift i 1732.

J. C. Platen.

Hans efterfølger som generalbygmester, *Johan Conrad Ernst*, kom til verden i 1666 og var et år ældre end von Platen. Han var søn af en velstående klædekræmmer, der tilhørte en nürnbergsk patricierslægt. Hvornår denne fader kom til Danmark vides ikke, kun ved vi, at han i 1652 blev optaget i kræmmerlavet. Ernsts mor var født Mercher. Ingen af forældrene var af adeligt blod. Faderen ejede en stor ejendom på Amagertorv – nuværende nr. 31, Brønderslev & Lohses hus. J. C. Ernst havde en 3 år ældre broder Johan Bertram Ernst, der i 1710 efterfulgte Ole Rømer som politimester i København. Desuden var der 2 søstre, hvoraf den ene, den 5 år ældre Margrethe, får betydning for fremstillingen.

Faderen var både en velhavende og anset mand, fra 1659 en af byens »32 mænd«, dens daværende magistrat. Han døde i 1676, da unge Ernst var 10 år gammel. Fem år efter sin mands død giftede Ernst's mor sig med en anden kræmmer, Bertold Stuve, også en fremtrædende mand, der ligeledes var medlem af byens 32 mands råd. Man træffer ofte på hans navn i *Københavns Diplomatarium* som medlem af betydelige kommissioner. Unge Ernst vokser op i et vel anskrevet borgermiljø. I sin ungdom er han på udenlandsrejser, ikke for kongens, men for egen regning. Hvor de går hen ved vi ikke, kun at broderen efter sin studentereksamen i 1681 er på en større rejse til Tyskland, Italien, Frankrig, Holland og England, og det er da såre sandsynligt, at brødrene er rejst sammen. At Ernst har været udenlands for at studere bygningskunst, ved vi dels fra hans egen hånd – da han i 1721 noget ærgerlig besvarer en kritik fra nogle syns- og skønsmænd, der skulle udtale sig om Kancellibygningen – dels af en skrivelse fra Tessin, hvori denne udtaler, at Ernst, foruden at være »fin och skicklig« var »beaucoup voyagé«.

I 1693 bliver J. C. Ernst udnævnt til kgl. bygmester, Stadsbygmester i København og Søetatens bygmester, ikke så lidt for en 27-årig ung mand. Den årlige gage er beskeden: 400 rd. i alt for to embeder, men som Stadsbygmester er han desuden honorarlønnet. I oktober 1696 – et år efter van Havens død – sendes han af Christian V til Stockholm for at overvære opbygningen af Tessins slotsmodel og blive sat ind i alle slottets enkeltheder. Han arbejder daglig i modelværkstedet, bliver instrueret af Tessin selv og deltager i værkets færdiggørelse. Opholdet i Stockholm varer i 7–8 måneder til maj 1697. Efter at modellen er kommet med skib til København, forestår han i juni dette år dens opstilling i en specielt til dette formål opført bygning i Norgesgade (Bredgade), hvor den russiske kirke nu ligger.

Det blev således ikke Ernst, men von Platen, der blev generalbygmester efter van Haven. Årsagerne vil senere blive belyst. Det var en klar tilsidesættelse af Ernst, idet han ved siden af Hans von Steenwinkel (den yngste), som da var en ældre mand og allerede døde i 1699, på det tidspunkt var den eneste kgl. bygmester. I øvrigt skortede det ikke på ydre anerkendelse af Ernst. Han blev i

1703 assessor i Hofretten med høj civil rang, i 1709 kancelliråd, 1714 justitsråd og endelig 1729 etatsråd.

Først da von Platen falder i unåde i 1716 bliver Ernst omsider generalbygmester, en stilling han beholder i 19 år indtil marts 1735, da han afløses af Häusser.

Ernst gifter sig i april 1703 med Magdalene Foss, med hvem han har en datter, Friderica Louise.¹² Hustruen dør i 1718 og året efter ægter han Margrethe Elisabeth Weinmann (1678–1772) enke efter den velhavende borgmester, etatsråd Anders Jacobsen (død 1717).

Han vinder i 1719 den største gevinst i tallotteriet: et gods på 280 td. hartkorn, som han i 1724 mageskifter med Aunsøgård ved Viskinge, hvor han dør den 23. september 1750, 84 år gammel.

Det er først og fremmest om disse to arkitekter, der står til Frederik IV's rådighed – Ernst straks i 1699 og von Platen fra september 1702 – interessen samler sig.

For et nutidsmenneske må det forekomme ejendommeligt, at det kan være så vanskeligt at udpege arkitekterne til de bygningsværker, der er opført på denne tid. Det beror på, at deres rolle dengang var en anden end nu. Deres navne er ganske simpelt trådt i baggrunden for bygherrernes. De er ikke nævnt i regnskaberne og der er overhovedet ikke fundet bygningstegninger. Byggestilen er derfor så godt som den eneste nøgle til at afsløre arkitekternes anonymitet.

Forinden dette forsøges skal de betydeligste verdslige bygninger, der opførtes i Frederik IV's første tiår, omtales.

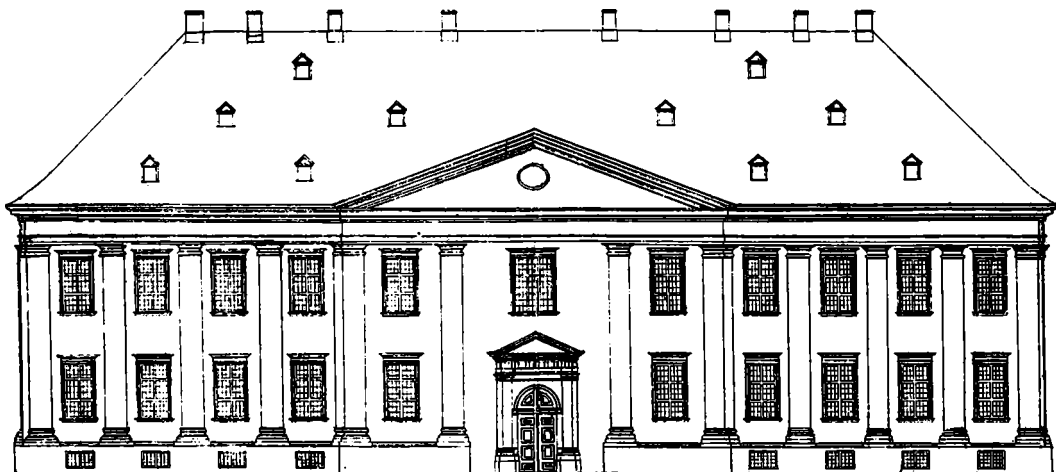

Fig. 6: Udateret tegning af Kadetakademiet, udført af en ukendt kadet. Husets hovedmål er her mere korrekte end på andre billeder fra 1700-tallet. (Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger).

Bygninger

Det drejer sig først og fremmest om *Operahuset*. På baggrund af det langvarige byggestop under Christian V's sidste år, hvor alt civilt byggeri var gået i stå og civiladministrationen og militæret stadig havde til huse i slette og utilstrækkelige lokaler, er det overraskende, men betagende, at et stort og kostbart operahus er et af de første større byggeprojekter Frederik IV sætter i gang. Om baggrunden hertil må henvises til min bog om Operahuset.

Der findes ingen billeder af huset fra den korte tid – 1703–08 – da det fungerede efter sin oprindelige bestemmelse; om selve teatrets indretning og rummenes fordeling ved vi så godt som intet.

Derimod findes der mange billeder af huset fra den lange tid da det fungerede som Kadetakademi. De fleste af dem er dog unøjagtige og viser ikke

Fig. 7: Operahuset, nu Østre Landsrets bygning, set fra nordøst. Bygningen til højre med trappen, der nu er Landsrettens hovedindgang, stammer fra Rigsdagstiden og er opført 1902–03. (Fot.: Ole Woldbye, 1969).

husets præcise ydre mål. Dette gælder især stikkene i Thuras værker f.eks. i hans *Den danske Vitruvius*, hvor det er helt fortegnet, og på samme måde det ændrede stik i *Hafnia hodierna*, der også savner præcision. Det bedste samtidige billede af huset er en udateret tegning, udført af en ukendt kadet (fig. 6), hvor de vigtigste mål er gengivet. Højden til gesimsens overkant går 4 gange op i husets længde, således at dette som helhed udgør 4 kvadrater. Efter samme store mønster havde Bernini tegnet sit Louvreprojekt, og både i Stockholms Slots nordfacade og i modellen til slottet på Sophie Amalienborgs grund har Tessin brugt disse proportioner. Højden i modellens hovedfacade ud mod haven (fig. 3) er fra grunden og til og med balustraden nøjagtig en fjerdedel af slottets længde.

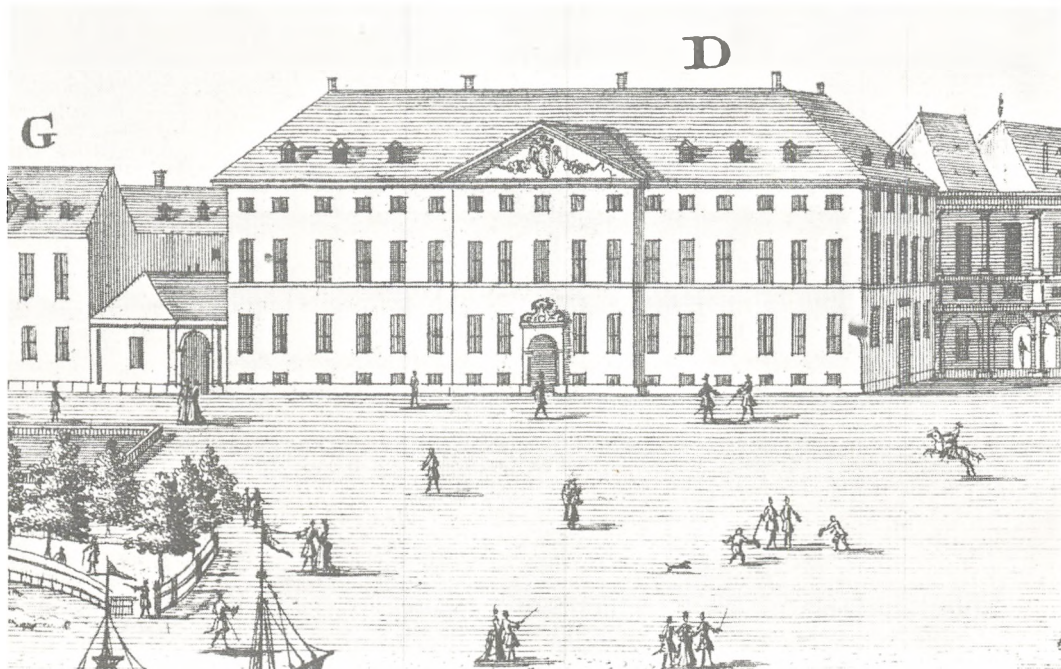

Fig. 8: Detalje af stik over Slotsholmen set fra Holmens bro, 1718, visende Kancellibygningen med den oprindelig påtænkte trekantfronton og uindrammede vinduer. Til højre en del af den ny løngang. (C. Marcellis).

Stikket af Paul Isac Grønnewald fra 1743 (min bog fig. 3) giver et indtryk af, hvor frit til alle sider huset dengang var beliggende, ikke som nu katastrofalt klemt inde i en snæver gade med begge indgangsportaler tilmuret. Store bygninger bør – ligesom store mænd – ses i passende afstand.

Selv om det falder udenfor denne fremstilling, medtages et billede (fig 7), der viser bygningen som vi ser den i dag, når vi går ad Bredgade mod Kongens Nytorv. Til trods for den i 1902–03 opførte tilbygning med trappe, som nu er bygningens hovedindgang, fornemmer man fuldendt ro og harmoni, hovedindtrykket af dette hus, der kan betegnes som det verdslige sidestykke til vor Frelseres kirke og i lighed med denne som et hovedværk indenfor den ældre baroks

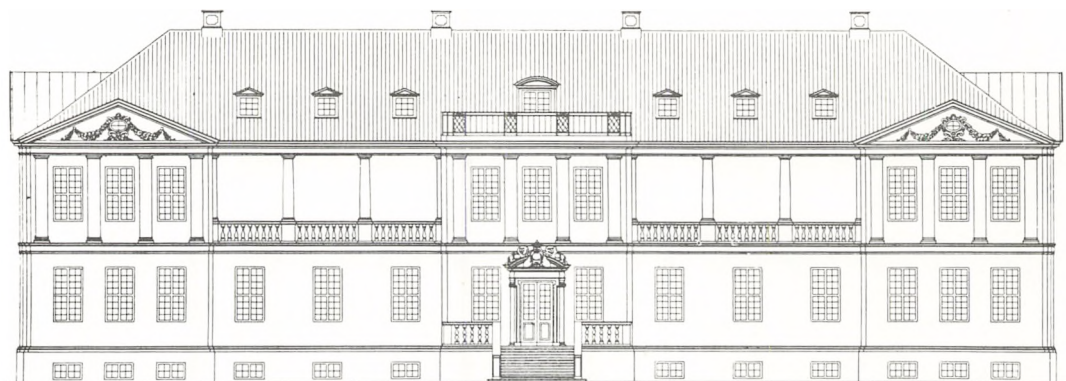

Fig. 9: Det første Frederiksberg Slot (opført 1703, ombygget 1707–09). Facade mod haven. Rekonstruktion ved arkitekt Georg Pfaff på grundlag af Fr. Weilbachs arkivstudier.

arkitektur i Danmark. Dette gælder uanset den af Harsdorff i 1769 mesterligt foretagne ombygning, hvor han uden at ændre bygningens ydre indskød en mezzanin, således at der nu er 3 regulære etager i huset.

De øvrige bygninger fra denne tidsperiode er følgende:

Store *staldbygninger på Slotsholmen* og en ny såkaldt *løngang* eller lukket galleri mellem slottet og Proviantgården (nu Geodætisk Institut). Løngangen, der ses på Marcellis' stik (fig. 8, i tværsnit på fig. 15), erstattede den gamle tarvelige af bindingsværk. Opførelsen af disse bygninger viser, at kongen allerede ved sin tronbestigelse havde til hensigt at blive på Slotsholmen og foretage en etapevis ombygning af de forældede bygninger, senere slottet. Løngangen var et elegant og kostbart bygningsværk, der i overensstemmelse med etageinddelingen på slottet kom til at bestå af en åben arkadegang til gennemkørsel, derover en lav mezzanin og øverst – i niveau med de kongelige gemakker – en høj beletage til den kongelige passage. Den var forsynet med pilastre og vandrette gesimsbånd, opført i hollandsk barokstil, der antyder den stilart, kongen havde tænkt anvendt ved de kommende ombygninger.

Store *orangerihuse i Rosenborg Have*, også et meget omfattende byggeri, der røber, at Frederik IV havde til hensigt at bruge oldefaderens slot som ramme om sine repræsentative pligter.

Det *første Frederiksberg Slot*, som allerede 1707–1709 blev helt ombygget. Billedet fig. 9 er en nutidig rekonstruktion af det første slot, som det antagelig

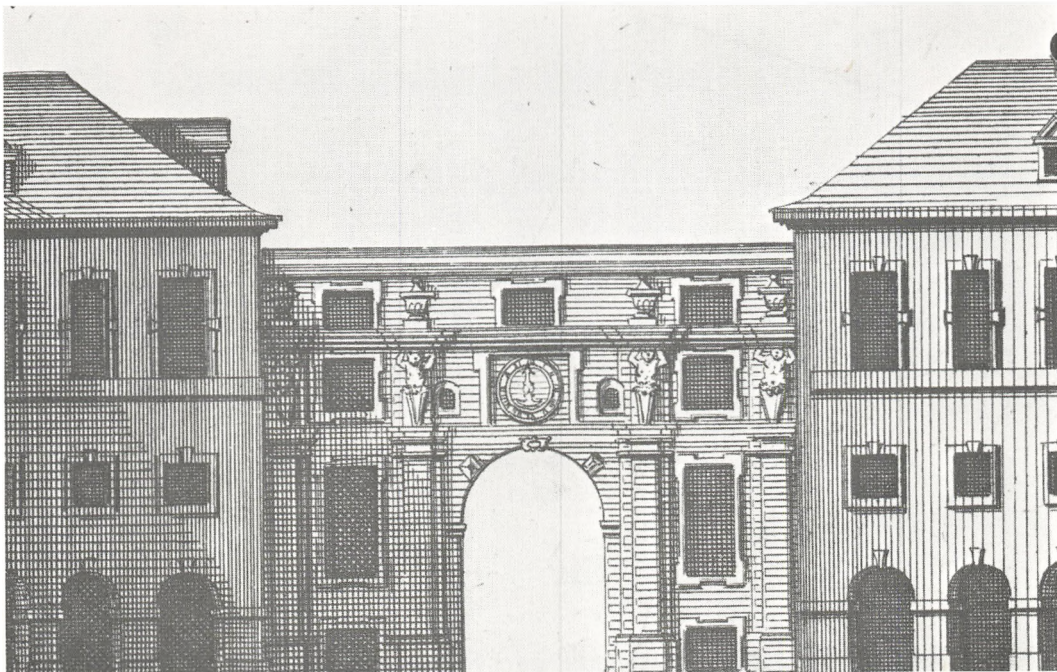

Fig. 10: Portbygningen til Frederiksberg Slot 1703 samt sidefløjene, der opførtes af Thura 1733–1738. (Den danske Vitruvius, II, 1749).

har præsenteret sig da det stod færdigbygget. Når det vises her skyldes det, at rekonstruktionen er baseret på den fremragende forsker Fr. Weilbachs indgående arkivstudier. En sådan rekonstruktion er naturligvis behæftet med megen usikkerhed og findes derfor af de fleste kunsthistorikere lidet overbevisende, men billedet giver dog et begreb om, at det også i denne første skikkelse drejede sig om et stort og smukt sommerslot. Bygningen stod i blank mur med hvide sandstensornamenter. De endestykker der ses under trekantfrontonerne, var ikke blot fremtrædende risalitter, men virkelige små fløje – ligesom på Charlottenborg – dog kun en fjerdedel så lange som de nuværende, nemlig $3\frac{1}{2}$ alen mod de nuværende 15 alen.¹³

På billedet fra *Vitruvius* (fig. 10) ses portbygningen til det første Frederiksberg Slot. Den blev opført samtidig med slottet og lå på samme plads som den nuværende portbygning. Slotsgården var da kun omgivet af et plankeværk. Da

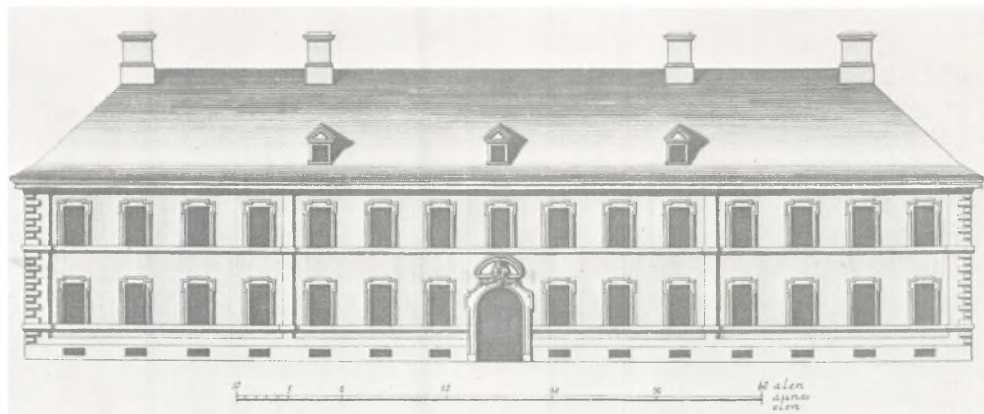

Fig. 11: Staldmestergården – nu Undervisnings- og Kirkeministeriet – opført 1703–06. (Hafnia hodierna, 1749). Forholdet mellem mur og tag er fortegnet.

Thura i 1733–38 opførte de smukke sidebygninger, som ses på billedet, blev den gamle portbygning stående og først i 1829 erstattet med det nuværende porthus, opført af J. H. Koch. Portbygningen røber stilen i det første slot – en helt anden end den, der præger det ny slot, og naturligvis endnu mere afvigende fra Thuras stil. Ved at sammenligne fig. 8 og fig. 10 ses det, at løngangen og portbygningen til Frederiksberg Slot er opført i ganske samme stil. Begge er forsynet med pilastre og lignede også på andre punkter hinanden, hvilket indikerer, at de er opført af samme arkitekt.

Alle disse store byggerier blev afviklet i tiden fra 1701 til 1703 i imponerende tempo. De udgjorde eet samlet byggeri, hvortil materialer blev indkøbt under et og fordelt efter behov på de forskellige byggepladser. Alle opførtes de på Partikulærkassens regning. For at give et begreb om dette byggeris omfang, kan det anføres, at de samlede udgifter udgjorde ca. 180.000 rd., mens de årlige indtægter i Partikulærkassen, hvis væsentligste indtægt kom fra Øresundstolden, dengang androg ca. 200.000 rd. Man ser at det drejede sig om en stor post for »Kongens egen Kasse«. Af disse bygninger står desværre kun Operahuset tilbage.

Umiddelbart efter dette samlede byggeri opførtes følgende bygninger:

Fra 1703–1706 *Staldmestergården* (fig. 11) til staldmesteren og hans betjente. Huset, som står uændret i dag, rummer nu kontorer for Undervisnings- og Kirkeministeriet. Dets placering viser, at man i overensstemmelse med ba-

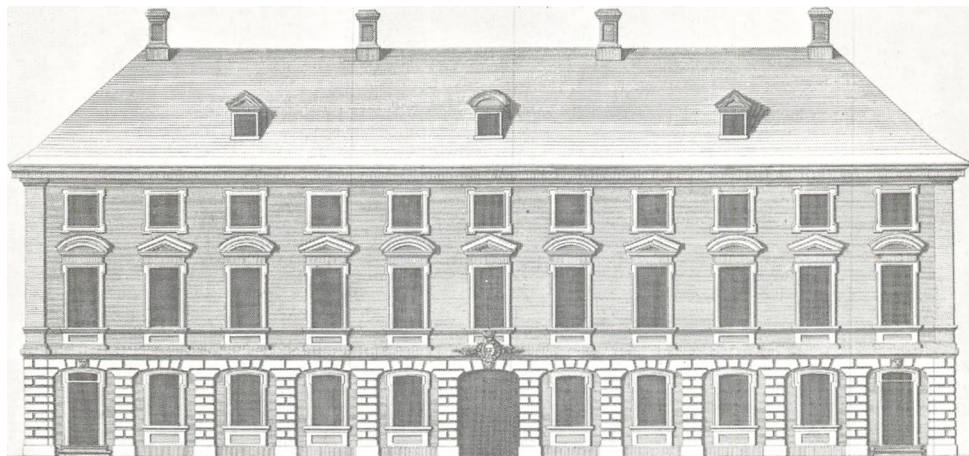

Fig. 12: Generalkommissariatets bygning i Størrestræde, hvor Nationalbanken nu ligger, opført 1706–09, brændt 1795. Hovedfacade (Den danske Vitruvius, I, 1746).

rokkens strenge ordensbegreb netop har bevaret den linie, der blev fastlagt ved opførelsen af Frederik III's bibliotek, det nuværende Rigsarkiv. Staldmestergårdens lange, noget ensformige fløj ud mod Tøjhusgade har facadelinie fælles med Rigsarkivet, og linien blev fastholdt ved opførelsen af Kancellibygningen.

Fra 1706–1709 *Generalkommissariatets bygning*, som imidlertid brændte i 1795. Billedet fig. 12 er fra *Vitruvius*. Den markante bygning lå omtrent hvor Nationalbankens gamle bygning endnu ligger.

Endvidere i 1705–1706 – for Søetatens regning, ikke for Partikulærkassens – *Holmens kirkes kapel*, der står uændret i dag (fig. 13).

Endelig blev, som sagt, *Frederiksberg Slot* helt ombygget i årene 1707–1709, da det fik sit nuværende udseende (fig. 14).

Undersøger man *stilmæssigt* disse bygninger falder de i to adskilte grupper. For at sige det kort: i en *van Haven-gruppe* og i en *Tessin-påvirket* gruppe.

I

Til *van Haven-gruppen* hører: Operahuset og alle de bygninger, der blev bygget i det »samlede byggeri« mellem 1701–03, nemlig løngangen, staldbygning-

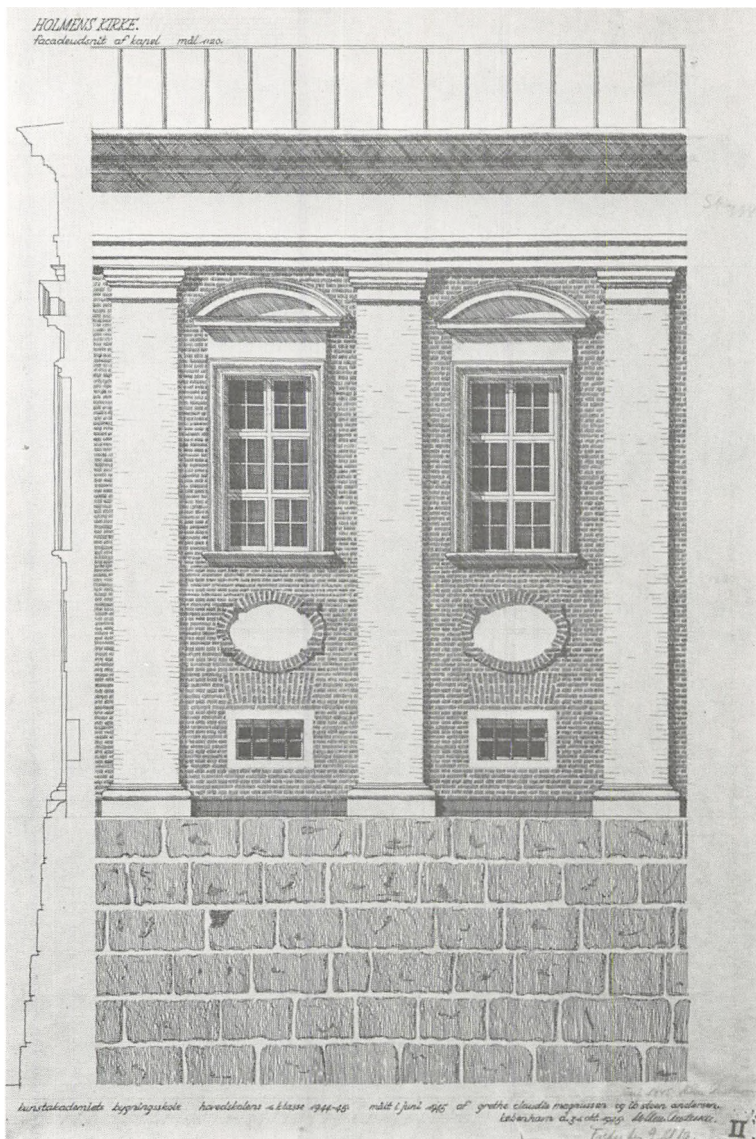

Fig. 13: Holmens kirkes Kapel. To af de 5 vinduesfag i midtrisalitten, målt (1:20) af Grethe Claudie Magnussen og Ib Steen Andersen. (Nationalmuseet).

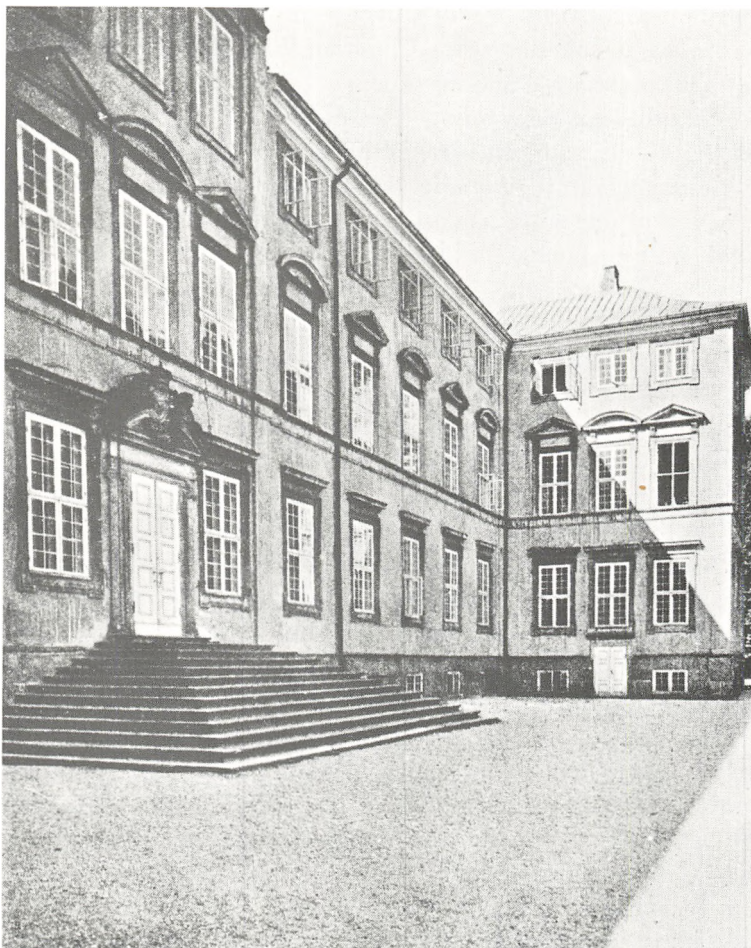

Fig. 14: Frederiksberg Slot, set fra haven.

gerne, orangeribygningen og det første Frederiksberg Slot samt Holmens kirkes kapel. De er alle opført i samme stil.

Om Operahuset siger Vilh. Wanscher træffende,¹⁴ at denne mægtige bygning, med hvilken ingen anden bygning i København i helhedsvirkning kan måle sig, klart viser, at van Havens barokstil i Vor Frelzers kirke på ny hævdede sig overfor den tessinske klassicisme og samtidig var en rehabilitering af den afdøde van Haven. Han tilføjer med fuld rette, at Operahuset uden tvivl er

tegnet af en mand, som har kendt vanHaven og har taget hans parti overfor den virtuose Tessin, som den svage Christian V havde ladet sig blænde af. Det var en national reaktionær manifestation.

Wanschers udtalelse om Holmens kirkes kapel er lige så træffende.¹⁵ Han berømmer dette arbejde og tilføjer, at opgaven at gøre den langstrakte facade levende og monumental ingenlunde var let, men at løsningen viser arkitektens overlegenhed over den store konkurrent Tessin, som i sin københavnske slotsmodel havde haft de samme problemer.

II

Til den *tessinske stilgruppe* hører Staldmestergården og Generalkommissariatet. Det gælder for dem begge, at de vandrette bånd under vinduerne er stærkt dominerende og at mure og vinduesindfatninger dengang var pudsede. Vi er her langt fra den hollandsk prægede pilasterstil. Når man med Fr. Weilbach¹⁶ betragter hovedportalen i Staldmestergården finder man, at den har forlæg i et stik efter Carlo Fontana. Den underste etage i Generalkommissariatet står i svær rustica-muring – også et nyt element med udspring i den romerske senrenæssance. Begge disse bygninger har ret lave tage efter Tessins sædvane. En yderligere forskel er det, at medens Operahuset står på en høj kampestens-sokkel, har Staldmestergården og, efter samtlige billeder at dømme, også Generalkommissariatet almindelig murstenssokkel. Kun hvor terrænet skræner ned ad havnesiden skimtes en granitsokkel på Staldmestergården. Frederiksberg Slot har både i første og anden skikkelse nøjagtig samme sokkel som Operahuset – endog afretningskiftet er ens – og denne gammeldags funderingsmåde benytter Ernst endnu, da han opfører Kancellibygningen.

Det ombyggede Frederiksberg Slot, som har træk fra begge stilarter, udgør et problem for sig, som vil blive omtalt senere.

Det synes ganske utænkeligt, at det skulle være den samme arkitekt, der har opført begge bygningsgrupper.

Men hvem er ophavsmanden, eller ophavsmændene, til disse to grupper? Hvem var vanHavens arvtager og hvem indførte en ny Tessin-påvirket bygningsstil?

Ophavsmænd

Hvis man kunne fæste lid til Thuras udtalelse i *Vitruvius* fra 1746, måtte det være von Platen, der var van Havens arvtager. Det hedder nemlig her, at Operahuset er opført under dennes opsyn, og begrebet udvides i *Hafnia hodierna* fra 1749, hvor der står: »efter von Platens anordning og under hans opsyn«.

Man skulle tro at en så markant udtalelse, fremsat af en autoritet som Thura kun en menneskealder efter husets opførelse definitivt havde afgjort spørgsmålet om, hvem der var Operahusets arkitekt. Det har dog ingenlunde været tilfældet. Allerede i slutningen af 1700-tallet fik en anden arkitekt, Marcantonio Pelli, tildelt denne ære og i den følgende tid – inden studiet af den tids arkitektur tog fat for alvor – blev talrige andre foreslået som arkitekter – dog aldrig Ernst.

Efter at Fr. Weilbach havde påvist, at von Platen først var vendt hjem på et tidspunkt, da opførelsen af Operahuset var i fuld gang, skulle man mene, at i hvert fald von Platen var udelukket. Alligevel anføres det så sent som i 1972,¹⁷ at arkitekten til Operahuset er: »muligvis von Platen«.

Da denne uvished som det ses stadig spøger og antagelig med mellemrum vil dukke op igen, er nogle bemærkninger om Thuras værker som kildekrifter påkrævet.

Ideen til at udgive *Den danske Vitruvius* kom fra udlandet. Både i Frankrig, England og Sverige fandtes lignende bybeskrivelser. Thuras tekst skulle være på tysk og fransk, da værket nærmest var beregnet på at sælges i udlandet. Heldigvis fik han, som allerede i 1735 havde fået bevilget 2.000 rd. til udarbejdelsen af værket, sat igennem, at der også kom dansk tekst, selv om han var klar over, at kun få af hans landsmænd ville vise interesse for værket, hvilket han også med beklagelse måtte konstatere i fortalen til den kun i manuskript bevarede 3'die del.

Allerede det forhold at rivalen Eigtveds navn overhovedet ikke – ligeså lidt

som Ernst's og Häussers navne – er nævnt i hans værker, hvorimod von Haven og von Platen forekommer flere gange, viser, at Thuras arbejder er farvet af sym- og antipatier, hvilket naturligvis maner os til forsigtighed. At han selv føler sig usikker fremgår af, at han i fortalen til 1'ste del erklærer, og i en efterskrift til 2'den del gentager, at han ikke garanterer for rigtigheden af sine historiske meddelelser, da han helt og holdent har måttet tage dem fra andre skrifter. Man kan følgelig ikke måle hans værker efter de fordringer, man i dag stiller til en kunsthistorisk tekst.

Thuras sympati for den afsatte adelsmand og hofmarskal von Platen og hans modvilje mod borgersønnen Ernst er evident. Den rimelige grund hertil kan skimtes. Hans egen tilsidesættelse til fordel for Eigtved på den tid da han skrev sine værker havde så iøjnespringende lighedspunkter med von Platens skæbne til fordel for Ernst, at den dannede et forståeligt grundlag for ønsket om at rehabilitere den faldne generalbygmester. Thuras modvilje mod Ernst skyldes mere håndgribelige forhold. Han kendte personlig Ernst, der jo først fratrådte i 1735, idet han havde arbejdet under ham fra 1731 som konduktør og fra 1733 som hofbygmester. Sidstnævnte år fik den da 27-årige Thura af dronning Sophie Magdalene overdraget ombygningen af Hirschholms Slot, som tidligere havde sorteret under den nu 67-årige Ernst. Under hvilke omstændigheder dette skifte skete, ved vi ikke, men der er næppe grund til at tro, at det forløb harmonisk. Thura har sikkert følt sig højt hævet over Ernst, en forbenet gammel herre som en fremadstræbende ung mand som Thura ikke har behøvet at tage særlig højtidelig, navnlig ikke når han higer efter at blive hans efterfølger. At anerkende umiddelbare forgængeres indsats er også i vore dage et sjældent fænomen.

Med hensyn til udtalelsen i *Hafnia hodierna* må det erindres, at hensigten med dette værk, som udkom allerede inden 2'den del af *Vitruvius*, var en herfra ganske afvigende. Formålet var alene at gøre »Københavns Mærkværdigheder« bekendt i udlandet, hvorfor der ikke var taget særlige hensyn til det strengt arkitektoniske.

Thuras betegnelser tvinger os ikke til den fortolkning, at det også er von Platen, der har tegnet Operahuset. Det for os vage udtryk *opsyn* forklaredes dengang naturligt ved, at von Platen var øverste bygningschef og fungerede som sådan i det sidste år af husets opførelsestid, hvilket for øvrigt var nødvendiggjort allerede af det forhold, at Ernst i juli 1703 var rejst til Bergen og således afskåret fra at være til stede i de sidste 4 måneder før husets fuldendelse. Det lige så ubestemte udtryk *anordning* som Thura ikke har benyttet andre steder end her i forbindelse med en navngiven arkitekt, behøver på samme måde kun at referere sig til indretningen af selve teatret – en ikke uvæsentlig ting ved bygning af et sådant og en foranstaltning, som Ernst afgjort

intet har haft at gøre med. I sommeren 1704 måtte der desuden under von Platens ledelse foretages meget omfattende forandringer vedrørende sceneri og loger m.v. for at teatret kunne fungere. En sådan snævrere, mere præcis tolkning af Thuras ord er formentlig rimelig, således at der følgelig i hans udtalelser ikke kan hentes oplysning om, hvem der har været den *skabende* arkitekt ved Operahusets opførelse.

Der er imidlertid en anden kunsthistorisk tese der har haft lige så skæbnesvanger betydning for bedømmelsen af hele dette spørgsmål.

I sit grundlæggende værk: *Tessin i Danmark*, Stkh. 1924, betegner Ragnar Josephson Ernst som en »Tessinlärjunge«.¹⁸ »Ernst accepterede med både villighed og dygtighed den tessinske form, men han ejede ikke kraft og evne til i sit hjemland at drive den frem til det højeste kunstneriske udtryk« Stilistisk, siger Josephson, taler alt for, at Ernst efterhånden har påvirket von Platen til at antage den tessinske stil. Som særligt argument anføres, at Ernst, da han af kongen i 1704 blev sendt til Bergen for at opbygge den nedbrændte by »indførte Tessins stil i Norge ved genopbygningen«. Desværre fandt denne opfattelse almindelig tilslutning blandt den nyere tids kunsthistorikere, hvilket bl.a. medførte, at en så stor forsker som Weilbach hovedsagelig på dette grundlag hævdede, at han – uanset at alt talte for, at det måtte være Søetatens bygmester Ernst, der havde været arkitekt for Holmens kirkes kapel – alligevel ikke turde fastslå dette, da der »ikke var det mindste Tessin i dette kapel«.

Det er beklageligt at Josephson da han skriver sin bog, hvori han forherliger Tessin og vil påvise, hvilken kolossal indflydelse han har haft på dansk arkitektur, uden nogen nærmere granskning underbygger sin fremstilling med, at en ung mand som Ernst, der i 7–8 måneder arbejdede under Tessin, nødvendigvis måtte være blevet så påvirket af den store arkitekt, at han automatisk antog læremesterens stil – på samme måde som Tessin antog Berninis. Josephson overså den gyldne regel, at netop bestikkende argumenter bør efterprøves med særlig omhu.

For at afprøve argumentets rigtighed må man primært undersøge, om de bygninger, Ernst bevislig har opført, også er opført i denne typisk tessinske stil.

Vi er så heldige at kende en række sådanne bygninger, også fra tiden efter Ernst's Stockholmsophold. Jeg må henvise til min bog om Operahuset, hvor størstedelen af dem er nævnt. Undersøger man imidlertid disse bygningers stil, ses det, at ikke een eneste af dem bærer det mindste præg af Tessinsk påvirkning. Det gælder – hvor mærkeligt det end må lyde på baggrund af Josephsons udtalelse – i særlig grad Bergenbygningerne. Det er nemlig ganske urigtigt, at Ernst ved genopbygningen af van Havens fødeby indførte Tessins stil i Norge. Studiet af disse bygninger, som man ikke tidligere har skænket særlig

interesse her i landet – i modsætning til Norge, hvor Ernst er højt estimeret – godtgør, at de alle som een er opført i den knæsatte, nederlandsk influerede klassicisme. Josephson har uden efterprøvelse afskrevet en artikel i »Norsk Kunsthistorie« om Bergens genopbygning, som indeholdt den fatalt urigtige oplysning.

Det afgørende argument for at Ernst ikke på nogen måde havde antaget Tessins stil – omend han naturligvis havde lært meget under sit ophold hos ham – men tværtimod var van Havens arvtager, fandt Jan Steenberg for få år siden, idet han kunne meddele, at han i Holmens kirkes arkiver, som ikke tidligere havde været undersøgt, havde fundet dokumentation for, at det var Ernst, og ham alene, der havde tegnet og opført dette kapel. Det eneste naturlige, nemlig at det var Ernst som Søetatens bygmester, der havde været arkitekten, viste sig at være det rigtige.

Med disse oplysninger er der formentlig rammet en pæl såvel gennem den hypotese, at Ernst skulle være »Tessin-elev« som gennem den opfattelse, der har været fremherskende blandt de lærde i Danmark, at Ernst var en forholdsvis ringe arkitekt. Den arkitekt, der har tegnet Holmens kirkes kapel, har også været i stand til at tegne Operahuset, opført i nøjagtig samme stil, og har således været en betydelig arkitekt.

Medens vi bevislig har talrige bygninger fra Ernst's hånd, har vi derimod ingen, som man med samme sikkerhed kan tilskrive von Platen. Ganske vist er Staldmestergården og Generalkommissariatet begge opført under von Platens ledelse, men vi ved, at han har støttet sig til andre arkitekter i tiden efter 1703. Således blev *Christoph Marcellis* på von Platens initiativ udnævnt til kgl. arkitekt i maj 1704 med virkning fra 28. april 1703. *Ernst Brandenburger* (død 1713), som også i høj grad var von Platens mand og måske ligesom han stammede fra Brandenburg, blev fra samme dato, med virkning fra 1. januar 1703, udnævnt til bygningsinspektør, men havde været særdeles virksom også før den tid. Nyere undersøgelser har indiceret, at i hvert fald Marcellis fra og med det pågældende tidspunkt har været mere virksom end tidligere antaget og von Platens højre hånd. Af ham har vi således tegninger af dørindfatninger, vinduesrammer, en pompøs portal til Staldmestergården og en tegning til alteret i Frederiksberg Slots kirke, hvor han viser sig som en fortrinlig tegner, hvad man i øvrigt hverken kan sige om von Platen eller Ernst.

Både Marcellis og Brandenburger har assisteret von Platen, mens denne på grund af sit spændte forhold til Ernst i så ringe omfang som muligt benyttede sig af dennes bistand. En nærmere undersøgelse af disse to arkitekters endnu ikke klarlagte virksomhed er højst påkrævet, men falder udenfor nærværende fremstilling.

Som det fremgår af det foranstående er de første bygninger, Frederik IV op-

fører, bygget helt i van Havens stil, medens der i de to bygninger fra 1703 og 1706, og ganske særlig i Generalkommissariatet, er sket en stilændring. Man kan fastslå, at de bygninger, kongen straks opfører – og det gælder særlig hovedværket Operahuset – er polemisk rettet mod Sveriges store arkitekt. Kan man tænke sig større modsætning end mellem Operahuset og Tessins københavnske slotsmodel? Det er som om Frederik IV vil manifestere den gamle hævdvundne danske byggestil overfor nabolandet, som nu igen efter krigs-udbruddet i 1700 er fjenden.

Det er således forståeligt, at kongen ikke udsatte sine byggeplaner indtil von Platen kom hjem. Platen var jo sendt ud for at dygtiggøre sig til opførelsen af Tessins slot og for så vidt indføre Tessins stil i Danmark. Men når Frederik IV vil fortsætte med at bygge i den afdøde van Havens stil, henvender han sig selvfølgelig til den af sine bygmestre, der behersker den, til van Havens eneste elev: Ernst.

Den antagelse må forkastes, at kongen skulle have tilkaldt en udenlandsk arkitekt til at levere tegning til hovedværket Operahuset, som så klart har rod i årelang hævdvunden dansk arkitektur, når der fandtes en kgl. bygmester der var fuldt fortrolig med denne stil.

Til bekræftelse heraf har Ernst selv i en skrivelse fra 1706 meddelt, at han indtil von Platens hjemkomst (sept. 1702) havde været beskæftiget med kongens bygninger, og det kan kun være det allerede nævnte »samlede byggeri«, herunder Operahuset, da der i det tidsrum ikke blev opført andre offentlige bygninger. Hans udtalelse viser desuden afgørende, at Wanschers hypotese med hensyn til von Platens hjemkomst allerede i 1699, er urigtig.

Vi har beviser på, at Ernst nød kongens gunst. Det var dengang lige så nødvendigt som medlemskab af en organisation i dag. Som trøst for at blive skubbet til side ved von Platens hjemkomst blev han, som allerede sagt, i 1703 udnævnt til assessor i Hofretten og fik i maj 1703 af kongen betroet den store opgave med genopbygningen af Norges da største by, Bergen, skønt en anden, Ernst Brandenburger, var bragt i forslag.

Da von Platen vender tilbage prøver han naturligvis at tilføre dansk arkitektur noget af det ny han har lært. Det lykkes ham både i Staldmestergården og ganske særlig i Generalkommissariatets bygning. Her klinger de ny toner igennem som omtalt side 26. Men det er meget usikkert, hvad von Platen selv har tegnet, og hvad hans medhjælpere har udført. Noget tyder på, at han, om hvis uddannelse vi ved så lidt, men som bevægede sig i hoffets saloner, har haft overvejende interesse for og forstand på bygningernes *indre* udsmykning og har overladt tegningen af deres *ydre* til de professionelle arkitekter, dog således at han har haft overopsynet og har givet direktiver også på dette punkt.

Von Platen har umiskendelig æren for den smukke udsmykning af ridder-

salen på Rosenborg og for hele den indre indretning af Frederiksberg Slot, inklusive kirken. Kirkegulvet blev nedsænket i kælderetagens niveau dels praktisk af hensyn til de oven over liggende gemakker dels æstetisk for at rummet ikke skulle røbe sig udefra, som det havde været tilfældet i ældre danske slotte og i van Havens slotsmodel. Dette bragte ham i overensstemmelse med Tessins model hvori både kirke og teater blev holdt indenfor bygningsværkets plastiske helhed. Med disse foranstaltninger havde Ernst intet at gøre.

Det er ligeledes von Platen, der i 1705 forskønner Operahuset ved at lade pilastrene pudse – heldigvis uden at forgribe sig på det pragtfuldt mønstrede murværk – og ved at foranledige opsætning af ny vinduesindfatninger i sandsten uden dog derved at bryde den enkle, strenge stil. Von Platen viser sig ved disse foranstaltninger som en mand med udsøgt smag og stor kunstforstand.

Da kongen i vinteren 1706–07 beslutter at ombygge *Frederiksberg Slot* og det på et tidspunkt, da von Platen er blevet udnævnt til hofmarskal, hvad der naturligvis lagde beslag på en stor del af hans arbejdskraft, er det igen Ernst, der står for ombygningen og leverer tegning dertil. Denne ombygning, der blev påbegyndt allerede ca. 3 år efter at slottet var opført og kun havde været brugt af kongen til 3 korte eftersommerophold, var foranlediget af, at Frederik IV fandt sin sommerresidens for lille til at rumme hele hofstaben.

Slottet blev nu forhøjet med en mezzanin og udvidet med ny og længere sidebygninger.¹⁹ Alle pilastre og frontoner blev sløjfet. De 3 tætsiddende vinduer og dørportalen i midtrisalitten, som ses på fig. 9, forblev uændret. Det mest interessante er, at slottet nu blev opført i en helt anden stil end den oprindelige. Heldigvis er der bevaret et koncept fra 1707 til en kontrakt, som von Platen tilsendte Ernst, og som er forsynet med Ernst's randbemærkninger. Dette dokument viser, hvilke dele Ernst har ansvaret for og hvad der skyldes von Platens indsats. I konceptet forlangte von Platen forskellige ændringer i Ernst's tegning. Heraf var den vigtigste, at hele facaden skulle pudses hvid og alle vinduesrammer males med gul farve. (Den nuværende gule murfarve er fra senere tid). Ernst havde som sædvanlig ønsket blank mur. Desuden forlangte von Platen frontonerne over vinduerne støttet af konsoller og gesimsen gjort bredere, hvorved den horizontale linie blev stærkere betonet. Disse ændringer accepterede Ernst, der foruden at have lavet tegningen havde fået hele opførelsen i entreprice. Han erkendte, at disse ændringer gav slottet større »Magnificence«, men de var en fordyrelse, som han måtte have dækning for. Derimod ville han ikke gå med til den forlangte anbringelse af piedestaler under vinduerne – ligesom på Generalkommissariatets bygning – men foreslog en enklere løsning, hvorved vinduerne kom til at hvile på det vandrette bånd, der omgav bygningen. Det bøjede til gengæld von Platen sig for. Endelig anføres det i dokumentet, at der skulle være 2 vinduer i sidefløjenes ender, og ikke som

i det første Frederiksberg Slot 3. Selv om det ikke af dokumentet klart fremgår, at denne ændring skyldes Ernst, er det dog sandsynligt, at det er tilfældet og at det er Ernst, der har ønsket de 3 tætsiddende vinduer, som i øvrigt går igen 10 gange på facaderne, bibeholdt også her, således at de svarede til vinduerne i midtrisalitten.

I en henvendelse til kongen beklager Ernst sig over von Platens ændringer, som bragte forstyrrelse i den »Ordnung und Stil«, han havde angivet i sit udkast. Men det blev som forlangt. Von Platen havde som hofmarskal adgang til dagligt samvær med kongen, og ændringerne har utvivlsomt været sanktioneret, måske endog inspireret, af kongen.

Uanset Ernst's utilfredshed med de skete ændringer er der grund til at takke kongen, subsidiært von Platen. Den pudsede facade passer godt til et sådant sommerslot og gør det festligere. Man kan derfor ikke fuldt ud tilkende Ernst faderskabet til det nye slot, da både han og von Platen er bidragydende. Men uden at forklejne von Platen må det dog fremhæves, at Ernst er mester for selve husets krop og for det, der nok er det mest charmerende ved slottet: de meget harmonisk placerede, tætsiddende vinduer, idet de 2 vinduer i fløjenes havefacader ikke afgørende bryder denne harmoni; det er en byggestil, der er i stærk strid med Tessins.

Kongen var så vel tilfreds med ombygningen, at han gav Ernst 1.000 rd. »aus particulier Kgl. Gnade«, og udnævnte ham til kancelliråd, medens von Platen blev ridder af Dannebrog med det hvide bånd, i dag svarende til storkors af Dbg.

Et indicium for at Ernst havde ønsket de foran beskrevne 3 tætsiddende vinduer i slottets sidefløje kan hentes i den tilbygning som Frederik IV i årene 1722–26 lod foretage på Clausholm efter at han i 1718 havde erhvervet Anna Sophie Reventlows barndomshjem. Det fremgår af *Harald Langbergs* værk om Clausholm,²⁰ at kongen i 1722 bad Ernst om at udfærdige en tegning til de ny sidefløje mod haven. Som forfatteren gør opmærksom på, kan denne forandring sammenlignes med ombygningen af Frederiksberg Slot. På Ernst's tegning til disse sidefløje ses det, at han, til trods for at de kun er 12 alen brede, anbragte 3 vinduer i fløjenes gavlfacader, ganske som på det første Frederiksberg Slot. Da kongen i 1724 på grund af utilfredshed med den første tegning bad Ernst om en ny, blev de 3 vinduer bibeholdt og følgelig ikke som det skete på Frederiksberg Slot forandret til 2.

De karakteristisk tætsiddende vinduer, der er baseret på en fortrinlig – og efter den tilsigtede benyttelse afpasset – rumordning, gentager Ernst senere i *Kancellibygningen*.²¹ Da han her for første gang viser sit ansigt som øverste bygningschef, der selvstændigt – kun begrænset af kongens eventuelle ind-

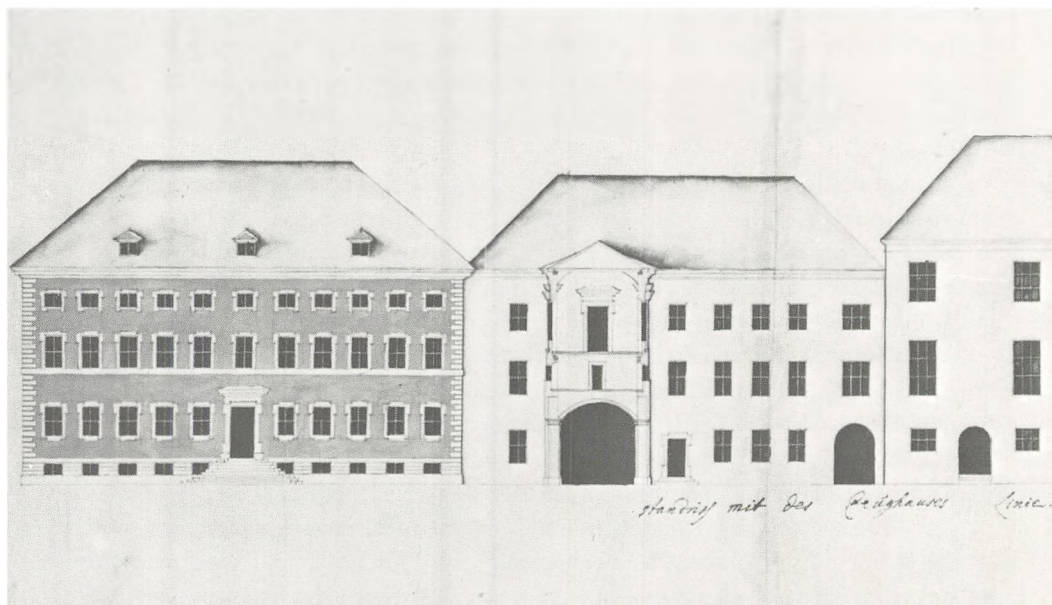

Fig. 15: Farvelagt, udateret og usigneret tegning til Kancelli- og Arkivbygningerne med tværsnit af den i 1701–1703 opførte løngang. På denne første tegning af » Den røde Bygning« er muren, som det fremgår af billedet på omslaget, malet skrigende gul. Den er formentlig udført i 1713–14 af Ch. Marcelis under von Platens ledelse. RA.

griben – har kunnet bestemme bygningens stil, skal denne bygnings bygningshistorie omtales, skønt den falder uden for det afstukne tiår.

I november 1713 henvendte kongen sig til Ernst for gennem ham at få oplysninger om de 4 ejendomme, hvorpå han agtede at opføre et Kancelli og et nyt Geheimearkiv.²²

I januar året efter blev disse ejendomme købt af kongen og nedrevet. Byggegrunden blev reguleret og stærkt beskåret for at de ny bygningers facader kunne komme til at flugte med det daværende bibliotek (nu Rigsarkivet). Der fremkom derved en meget uregelmæssig byggegrund med skæve hjørner, der umuliggjorde en symmetrisk udformning af grundplanen, hvorfor barokkens parole med en hovedakse og lige lange fløje ikke kunne følges.

Grundgravningen til *Arkivbygningen* mellem biblioteket og Kancelliet – Europas ældste endnu i brug værende arkivbygning – begyndte i juni 1715. Kontrakt med muremester Lars Eriksen, der den 11. februar 1715 havde fået

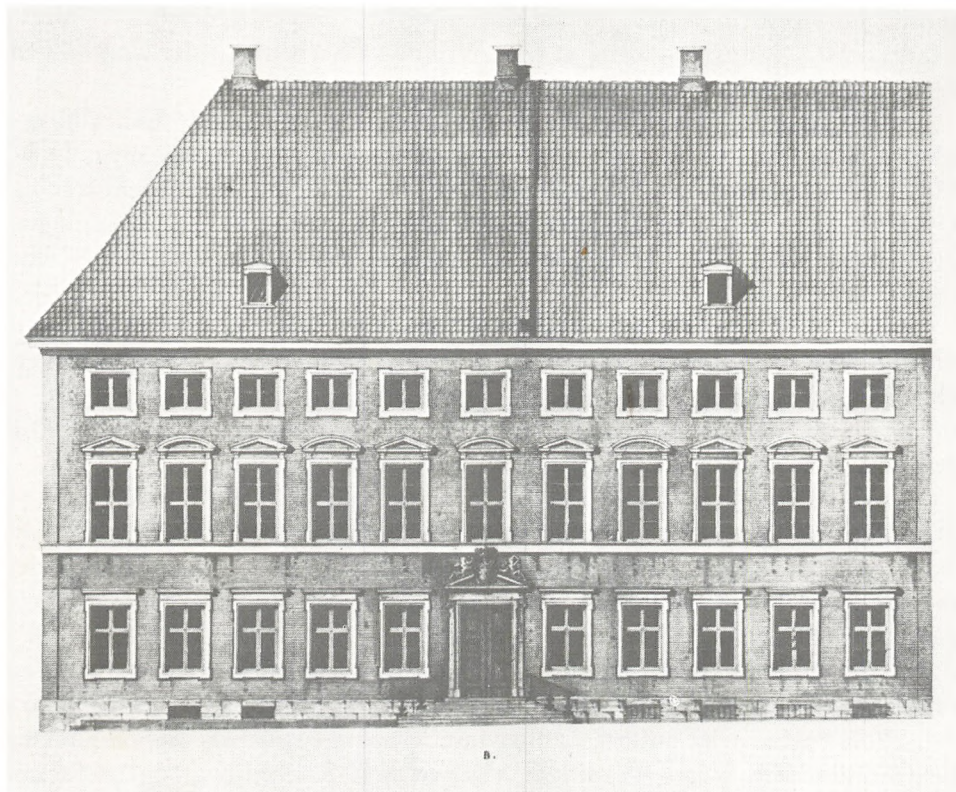

Fig. 16: Opmåling af Kancellibygningens facade mod Slotspladsen. (Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger). Ukendt tegner.

bestalling som hofmurermester, blev afsluttet den 1. juli s.å. og murene var allerede den 3. oktober ført op i gesimshøjde. Samme dag bevidner Ernst, at tømmerarbejdet er tilhugget, og i samme måned betales der for vindueskarme. Tømmerarbejdet udførtes af Poul Olsen, som den 11. februar havde fået bestalling som hoftømmermester. Arkivet er således næsten færdigbygget i oktober 1715.

Grundgravningen til *Kancellibygningen* begyndte først den 3. juni 1716. I det mellemliggende år skete generalbygmesterskiftet. Von Platen blev afskediget den 10. april 1716 og Ernst udnævnt til generalbygmester den 14. s.m., men han har i en skrivelse af 13. februar 1717 til de deputerede for Finan-

serne²³ udtalt: »Thi d. 10. Januar sidst afvigte Aar behagede det vel allernaadigst H. K. Mayst mundtlig at conferere mig Chargen og siden derpaa den 14. Aprilis særdeles allernaadigst at give mig Instruksen«.

Den 21. august 1716 forfattede Ernst et overslag vedrørende Kancellibygningen.²⁴ Om den hedder det heri: »iche par entreprise antagen, mens H. K. May. haver allernaadigst approberet mine allerunderdanigste Tegninger og Overslag med vidre allernaadigst Anbefaling, af yderste Krefter Buigningen at poussere og stræbe at søge nøyeste menage, saaledes at Overslaget iche maatte overgaas«.

I Rigsarkivet ligger en tegning, der omfatter begge bygningernes facade mod Slotspladsen tillige med 4 planer over Kancellibygningsens etageinddelinger. Der er ingen tegning af Kancelliets hovedfacade mod Børsen. Tegningerne er udateret og uden signatur og det kan ikke ses, om tegningen af facaderne og etageplanerne hører sammen. (fig. 15).²⁵

Vilh. Lorenzen formodede,²⁶ at det var disse tegninger, der havde ligget til grund for hele byggeforetagendet og at det var dem Ernst henviste til i sin skrivelse af 21. august, og det skønt han undrede sig over, at tegningen på det mest besynderlige afveg fra det endelige resultat. I konsekvens heraf anførte Lorenzen under gengivelsen af tegningerne i sin bog: »J. C. Ernst, del.«.

Fr. Weilbach²⁷ indså imidlertid, at disse tegninger måtte stamme fra tiden umiddelbart efter grundenes erhvervelse i 1713–14 og være udført af Ch. Marcellis. Som begrundelse anførtes, at der fandtes mange stilistiske lighedspunkter med Staldmestergården. Tegningen viser at hele Kancellibygningsens facade var pudset: murfladerne skrigende gule, medens hjørnekvadrene, der ganske svarede til Staldmestergårdens, alle indfatninger, sokkel og det brede bånd under beletagens vinduer var pudset hvide. Vinduesindfatningerne i beletagen lignede påfaldende Staldmestergårdens. Portalen var ligeledes i Marcellis' stil, omend langt simplere, hvilket var naturligt, da den ikke var hovedindgang til bygningen.

Hertil kan føjes, at det på den anden side, efter det kendskab vi har til Ernst's byggestil, på forhånd forekommer utænkligt, at han skulle være op-havsmand til denne farvestrålende tegning.

Bortset fra disse stilistiske betragtninger viser også andre kriterier, at Weilbach har ret. Da det var meningen at opføre begge bygninger samtidig, må der inden påbegyndelsen i 1715 under von Platens ledelse være udarbejdet approberede tegninger og overslag til dem begge. Da Ernst overtog sit embede, var Arkivet næsten færdigt og i august 1716 udfærdigede han nye tegninger med overslag alene vedrørende Kancellibygningen. Der har altså foreligget to sæt tegninger, hvoraf Ernst's, som tillige må have omfattet hovedfacaden mod Børsen, må være forsvundet, medens den bevarede tegning må være den første fra

Fig. 17: Detalje af sandstensindfatning om et af 1'ste sals vinduer i Kancellibygningen. Man ser det forhuggede murværk. (Fot.: Arne Nystrøm, 1942).

Fig. 18: Sandstensindfatningen om et af Kancellibygningens 2'den sals vinduer er her fjernet. Man ser resterne af den oprindelige murstensindfatning. (Fot.: Arne Nystrøm, 1942).

1713–14 vedrørende begge bygninger. Genparterne, der brugtes under bygningen, er som Ernst siger »ved Bygningen af stedse Brug consumerede« – en skæbne de har delt med de fleste tegninger fra den tid.

Da Ernst den 29. august 1716 slutter kontrakt med murermester Lars Eriksen vedrørende murerarbejdet på Kancelliet og den 6. september 1716 ligeledes med tørmestrene, kan det ikke være sket på grundlag af den første tegning som på så afgørende punkter er helt forskellig fra den bygning, der skulle opføres.

De fundamentale forskelle mellem den bevarede tegning og det opførte hus er, at *beletagen* nu kommer til at indtage en ganske anden dominerende rolle i lighed med *beletagen* på Frederiksberg Slot, at *vinduesindfatningerne* er helt forskellige fra de indfatninger, der blev opsat (se straks nedenfor) og sidst men ikke mindst, at facaderne ikke blev pudset, men står i *blank mur*. Netop hvor

Kancelliet er placeret er vi i dag tilfredse med, at der står en »rød Bygning«.

Den bevarede tegning viser, hvorledes von Platen og Marcelis havde ønsket Kancelliet opført. En sammenligning mellem den bevarede tegning og det hus der blev opført illustrerer i en nøddeskal, hvorledes den byggestil Ernst står som repræsentant for, en stil der på væsentlige punkter blev ændret under von Platens ægide, nu genindføres efter at Ernst er blevet generalbygmester. Den opførte bygning er Ernst's værk med de ændringer, kongen forlangte foretaget.

Disse ændringer var imidlertid mange, og Ernst måtte »udi Hast Ridser forfærdige«. Kontorernes rumfordeling og trapperne blev ændret. Derudover forlangte kongen under selve opførelsen to ændringer foretaget, som var af gennemgribende betydning og som i høj grad forandrede husets ydre.

I stedet for den guirlandeprydede trekantfronton, Ernst havde foreslået (fig. 9), beordrede kongen i februar 1718 opsætning af den nu eksisterende halvrunde med kongens buste, våben, kanoner, flag, løver m.m.m., som billedhuggeren Sturmberg udførte. På en af attributterne er indhugget: »Joh. Conr. Ernst. Arch. Gen. 1719« – et sjældent ophavsmærke inden for arkitekturen, som havde været mere påkrævet på andre samtidige bygninger.

Den næste ændring omfattede vinduesindfatningerne på bygningens facader. Den skete på kongelig ordre også i februar 1718 på et tidspunkt, da facaderne var opmuret til gesimshøjde.

Under en istandsættelse i 1942 af sandstensindfatningerne omkring disse facadevinduer opdagede *Arne Nystrøm*,²⁸ at de i første omgang havde været opført med glat murstenskant, der ragede ca. 7 cm. udenfor murfladen og var een sten (26 cm.) brede. I den øverste og den nederste etage var vinduerne helt indrammet, medens fatningerne i beletagen stod på et muret bånd. Det stod klart, at de ikke var forsynet med »ører« som på den bevarede tegning. Både murkanterne og det murede bånd blev nu borthugget, båndet erstattet af det nuværende sandstensbånd og vinduerne indrammet med sandsten, således at de, som Ernst selv bemærker, blev »wie auf Friderichsberg«. Den 10. februar 1718 slutter Ernst kontrakt med stenhugger Diedrich Gercken om dette arbejde og da han allerede havde en ladning bremersten liggende, fik Gercken straks anvist 1.000 rd. Samtidig blev vinduerne gjort bredere for at kunne tilpasses de ny indfatninger (fig. 17 og 18). Derimod blev vinduernes murstensindfatninger bevaret til gården således, at man i dag kan danne sig et skøn over deres oprindelige udseende.

Kongen har formodentlig fortrudt sin oprindelige sparsommelighed da han ser, hvor spartansk administrationen har til huse lige over for slottet, hvis gennemgribende ombygning bliver mere og mere aktuel, hvorefter han beordrer, at Kancelliet, hvis interiører blev udstyret med stor pragt og udsøgt smag af de fineste kunstnere, også i det ydre skal fremtræde mere repræsen-

tativt. Herved er der fremkommet slående lighedspunkter med Frederiksberg Slot, uden at ændringerne dog afgørende har berøvet bygningen dens hollandsk-palladianske præg. *Hakon Lund*²⁹ har ret i, at Kancelliet med de tætsiddende vinduer synes at have rødder tilbage til van Havens slotsmodel.

Ændringerne i vinduernes udsmykning minder om de tilsvarende ændringer, som von Platen i 1705 beordrede ved Operahuset. Hvorledes de i dette hus oprindelig har været indrammet, ved vi ikke, da der så vidt jeg ved ikke har været foretaget lignende istandsættelse her som ved Kancellibygningen,

Johan Conrad Ernst

Billedet af J. C. Ernst som arkitekt viser ham nu på grundlag af det anførte i fuld belysning som håndhæver af van Havens stilretning. Det må ved bedømmelsen af Ernsts bygningsstil erindres, at ingen af de større bygningsværker, han har opført, fuldt ud kom til at fremtræde i den skikkelse han havde tilsigtet. Det gælder i særdeleshed vinduesindfatningerne, der både i Operahuset og i Kancelliet blev underkastet ændringer. Jeg må her gentage, at det er kongen og von Platen, der beordrer den rigere indfatning, som ændrer bygningernes facader. Kancellibygningsens genesis viser, at Ernst stadig i almindelighed foretrækker den enklere udformning. Hvor det imidlertid som ved Holmens kirkes kapel gælder om at bryde en lang facades ensformighed, fremhæver han virkningsfuldt midtrisalittens vinduer med segmentfrontoner.

Forudsætningen for Ernst's virke var Christian V's tidlige død, han blev kun 53 år, og at hans halvbroder og kunstneriske rådgiver, Ulrik Frederik Gyldenløve, hermed trådte i baggrunden. Der er næppe tvivl om, at det var Gyldenløve, der var ophavsmand til Tessin-begejstringen og derigennem til tilsidesættelsen af Ernst. København havde set anderledes ud, hvis både kongen og Gyldenløve havde fungeret 10 år længere.

Det er Ernst der med kongens billigelse forhindrer, at Tessins stil, som fuldt ud bliver gennemført i Sverige, vinder indpas i Danmark; det er ham, der gennem sine arbejder, navnlig Operahuset og Holmens kirkes kapel, rehabiliterer van Haven.

Når man kommer til en sådan slutning er det rimeligt videre at udforske baggrunden og bevæggrundene, der bestemte Ernst til så hårdnakket at fastholde den gamle stil. Lige som en dommer, der er overbevist om at en tiltalt er skyldig, ikke føler sig tryk uden i det mindste at kunne skimte motivet til handlingen, således skal den sandsynlige forklaring på og motivering for Ernst's standpunkt søges etableret.

Vi bryder kronologien og går tilbage til 1693. Hvad er grunden til, at det

blev Ernst der i så ung alder blev foretrukket som kgl. bygmester? Den må formentlig søges i personlige forhold – noget man ikke hidtil har hæftet sig ved. Sagen er, at van Haven og Ernst var besvogrede, omend kun i en slags middelbart svogerskab. I 1674 blev van Haven gift med en frøken Anna Slange, søster til den kendte historiker, Christian IV's biograf, Niels Pedersen Slange, som var nevø af Vitus Bering og en særdeles indflydelsesrig mand.³⁰ I 1691 ægtede Niels Slange Ernst's søster Margrethe og fik med hende en del jordegods i Holbæk amt, bl.a. Viskinge. Fra dette år blev Ernst »besvogret« med van Haven og i 1693 kgl. bygmester under ham.

Det synes nærliggende, at dette familiebånd ikke har været uden betydning for Ernst's ansættelse. Man kunne vel omvendt sige, at jo mindre denne protektion har gjort sig gældende, des mere indlysende må hans kvalifikationer have været. Om dem ved vi ikke andet og mere, end at han havde studeret bygningskunst i udlandet. Om han før sin beskikkelse har haft anden tilknytning til van Haven end svogerskabet, ved vi heller ikke, men det forekommer sandsynligt, når man tager i betragtning, at udnævnelsen til kgl. bygmester og stadsbygmester foreligger allerede 10 dage efter at den tidligere stadsbygmester Christopher Gros var død. Man skulle mene, at han dog i nogen tid forinden havde assisteret van Haven og under dette arbejde havde udvist rimelige kvalifikationer. Det må erindres, at både van Haven og Hans von Steenwinkel var ved at ældes og har trængt til hjælp af yngre kræfter. I den før omtalte skrivelse fra 1721 vedrørende en syns- og skønsforretning på Kancellibygningen siger Ernst:³¹ »Det synes, som de gode Herrer (skønsmændene Pelli og Hans Wiedewelt) haver hverken ladet sætte eller set sætte mange Grunde; og som ingen i nogle og Tredive Aar, baade inden- og udenlands, baade haver set, været med og ladet lægge saa mange Fundamenter til store og smaa Bygninger, haver jeg nok lært, hvorledes Fundamenter bør sættes og dermed omgaas«. Nøjes vi med minimum 32 år, kommer vi til 1689; han har beskæftiget sig med bygmesterfaget i hvert fald i 4 år før udnævnelsen til kgl. bygmester foreligger.

Men det vigtigste for os er, at Ernst har været ansat under van Haven fra 1693 til dennes død 2 år efter, at han i den tid har været hans elev og haft fuld adgang til hans tegninger og modeller. Han har således haft lejlighed til at følge opførelsen af Vor Frelzers kirke, som først blev indviet i 1696. Han var van Havens højre hånd i hans tunge år 1694–95, der herhjemme helt stod i Tessins tegn. Tessin var igen i sommeren 1694 i København for at drøfte sit slotsprojekt med Christian V og fik samtidig bestilling på at tegne alteret til Vor Frelzers kirke, en bitter pille at sluge for von Haven, hvis tegning til alteret var blevet forkastet. Det er rimeligt at antage, at Ernst's hengivenhed for svogeren er blevet forøget ved dennes modgang. Hvis der er nogen, der har haft en naturlig anledning til at rehabilitere van Haven, må det være Ernst.

Da han i 1710 køber den store ejendom på det nordre hjørne af Stormgade og Frederiksholms kanal, flytter van Havens enke ind hos ham – et fingerpeg om, at han stadig følte sig knyttet til sin gamle læremester.³²

Efter 1695 var Ernst og den gamle Steenwinkel de eneste kgl. bygmestre. Ernst's sendelse til Stockholm må forstås således, at han var udset til at blive den kommende generalbygmester.

Hvorfor blev det så ikke Ernst, men von Platen, der blev udnævnt? Forklaringen antydes i en skrivelse fra Tessin af 20. januar 1697,³³ altså medens Ernst var i Stockholm. I skrivelsen siger Tessin, at han tvivler om, at Ernst »fra ungdommens tid har tilegnet sig de omfattende studier og den store erfaring og er i besiddelse af den høje naturbegavelse, som kræves for at virkeliggøre et så vældigt projekt«. Silkesnoren er åbenbart allerede lagt til rette.

Der sker nu yderligere det, at Tessin i efteråret 1697 bliver bekendt med, at der i Danmark findes dem »som ville reformere och blamere hans arbete«, og han modtager en kritisk skrivelse fra Danmark, som desværre er forsvundet, men vi har hans svar.³⁴ Det tyder på, at kritikken har været formuleret af en arkitekt, og det synes nærliggende, at Ernst i hvert fald har været medforfatter. Fra dansk side foreslår man ændringer af en del praktiske forhold, samt at slotskirken bliver lagt på et højere niveau og forsynet med tårn.

Tessin tog kritikken meget unådigt op. Et kirketårn ville deformere bygningen, skrev han, og til bemærkningen om, at der i planen savnedes »himmelige rum« tilføjede han, at det var en sådan sag som den der bliver sat til at lede arbejdet selv må løse, ellers »wirdt er auch nicht dienlich seijn ein solches Gebeüde vorzustehn«.³⁵

Få måneder efter kaldes von Platen til kongen, sendes til udlandet og bliver designeret generalbygmester.

Tilsidesættelsen må have været en stor skuffelse for Ernst, som nu kom i en lignende situation som sin læremester van Haven. At han på denne baggrund skulle være Tessin særlig hengiven og gøre alt for at indføre hans stil i Danmark, forekommer urimeligt.

Disse forhold synes at give et naturligt bidrag til forståelsen af Ernst's virke.

Min bedømmelse er overvejende baseret på den hypotese, at Ernst har æren for hovedværket i disse år: *Operahuset*. Spørgsmålet om, hvem der var dets arkitekt, har i mange år været et af de mest indgående undersøgte indenfor dansk arkitekturhistorie, og noget virkeligt bevis vil næppe nogensinde kunne føres på grund af manglende arkivalier. Men det sandsynlighedsbevis, jeg i min bog om Operahuset har opstillet, er blevet styrket gennem det her anførte, og muligheden for, at det skulle være von Platen, der var arkitekten, må som følge heraf anses for udelukket.

Medens en af Norges førende kunsthistorikere, Jan Henrik Lexow, med sit

indgående kendskab til dansk arkitektur har givet tilslutning til, at Ernst er Operahusets arkitekt, er hans danske kolleger stadig tvivlende.

I bogen om Operahuset fandt jeg, at det eneste rimelige alternativ til Ernst's paternitet måtte være, at huset var opført efter en *efterladt tegning fra van Havens hånd*.

Tanken var dengang ret besnærende, hvad Jan Steenberg åbenbart også fandt. I hans 1971 udgivne bog: *Levende barok*, hvori han omtalte Operahuset, dog uden i den forbindelse at nævne Ernst's navn, skrev han: »måske går Operahuset, der er af en lignende robust støbning som Vor Frelzers kirke, tilbage til et udkast af van Haven, skønt det først blev bygget efter hans død«.

Samme formodning fremsatte jeg vedrørende de staldbygninger ved Københavns Slot, der er omtalt. Her forelå der vitterligt tegning og model fra van Haven, hvis slotsmodel omfattede staldbygninger, placeret netop på det sted, hvor de senere blev opført. Endvidere viser staldenes byggeregnskab, at de er opført i samme stil som slotsmodellen. Der synes således at være stadig uimodsagt hold i denne gisning.

Derimod må hypotesen angående Operahuset opgives, da der ikke foreligger noget som helst materiale fra van Haven og hvor vi altså står på bar bund.

Dens holdbarhed svækkes allerede ved det faktum, at der ikke fandtes nogen tegning eller skitse af Operahuset blandt de ca. 12.000 blade, som Christian V afkøbte van Havens enke, hvorimod der fandtes mange tegninger og skitser til »ny Slot« og staldene ved dette, Christianshavns kirke, Nørreport og »Cupulen i Frederichsborg«.³⁶

Som modbevis kan anføres 2 kort fra slutningen af 1600-tallet, der begge viser et operahus, på det ene kort endog placeret på den grund, hvor Operahuset blev opført.³⁷ Kortene stammer fra henholdsvis 1697 og 1699, altså flere år efter van Havens død og kun få år før Operahusets opførelse. Ingen af ophavsmændene til disse kort har haft noget kendskab til en eventuel tegning fra van Havens hånd, hvorimod de fremstiller et operahus, der ingen lighed har med det opførte.

Man kan heroverfor anføre, at den tænkte tegning kunne være udfærdiget alene til Christian V's private brug, derefter henlagt på grund af ændrede planer og senere sporeløst forsvundet, uden at van Haven selv havde gemt nogen skitse af den. Hvis det skulle være tilfældet, kan van Haven næppe have udfærdiget tegningen samtidig med slotsmodellen, som var færdig i 1687. Havde han samtidig med denne, som ikke indeholdt teater, tegnet et selvstændigt operahus, ville der sandsynligvis være udfærdiget en model. Men herom foreligger intet, og regnskaberne fra den tid, som omtaler flere andre modeller, indeholder ingen anvisninger i så henseende.³⁸

Skulle en eventuel tegning have foreligget, måtte den derfor stamme fra tiden mellem slotsmodellens udfærdigelse og hans død 1695. Men hypotesen støder da på et andet faktum, der afkræfter den. Tessin var allerede optrådt på scenen i 1687 og førte nu det store ord. Selv om han først i 1693 fik selve bestillingen på at tegne et slot, hvori der fandtes et indbygget teater, der overflødiggjorde et selvstændigt operahus, kan man spore hans indflydelse helt tilbage til 1687. Det kan ses af Vor Frelzers kirkes bygningshistorie. Han griber allerede på dette tidspunkt ind i van Havens arbejde og foranlediger gennem sin kritik, at de allerede afsatte hvælv til sideskibene ændres således, at de føres højere op end projekteret. Van Havens position er allerede på dette tidspunkt undermineret, og det er lidet sandsynligt, at Christian V efter den tid skulle have bedt ham om en tegning til et operahus.

Herefter ses der ikke at eksistere noget holdepunkt for en efterladt tegning fra van Havens hånd.

Forøvrigt må man ikke glemme, at Operahusets grund først blev købt i 1701 og inden da henlå som sump, samt at alle samtidige kort med undtagelse af det før nævnte fra 1699 placerer et operahus på et andet sted. Da de nøjagtige matematiske mål, der ligger til grund for Operahusets konstruktion – målinger der ikke kan iagttages med det blotte øje, men desuagtet rent instinktivt bringer beskueren en følelse af harmoni – helt er betinget af bygningens grund og dens placering herpå, er det klart, at selv en foreliggende tegning ikke overflødiggjorde en skabende arkitekts indsats under opførelsen. Der måtte, som vi så ved Kancellibygningsens opførelse, til stadighed udarbejdes rids og detaljtegninger, og opførelsen af et operahus stillede i så henseende adskillig større krav end opførelse af staldbygninger. Skulle man til trods for foranstående vægre sig ved at tillægge Ernst æren for at have tegnet Operahuset, vil det i hvert fald næppe kunne bestrides, at han som den eneste kgl. bygmester på det tidspunkt har været den skabende arkitekt under husets opførelse.

Prøver man på grundlag af det samlede materiale at præcisere den indsats indenfor dansk arkitektur, som Ernst har ydet, kan den formentlig sammenfattes således:

Han værner om de traditionelle elementer i dansk arkitektur. Det gælder de smukke højtrejste tegltage; det gælder anvendelse af frontispicer, som Tessin og von Platen ikke yndede, men som Ernst stædigt holdt fast ved, en bygningsdel som har hævd i dansk tradition, og som blev videreført af Krieger i hans ildebrandshuse. Endelig gælder det fastholdelse af den upudsede murstensarkitektur, der både af æstetiske, klimatiske og tekniske grunde ligeledes har rod i dansk bygningshistorie. Han afviser den romerske baroks pragt og er i hvert fald medvirkende til, at vi i Danmark, modsat i Sverige, undgår påvirk-

ning af den yderliggående barok ved at bibeholde en klassicistisk præget, hvilket bevirker at der herhjemme spores så ringe påvirkning af den bygningskunst, der udfoldede sig i Rom og Italien i 1600-tallet. Og det til trods for Frederik IV's velkendte kærlighed til Italien.

Hvis man med hensyn til tagene og frontispicerne vil indvende, at hverken Holmens kirkes kapel eller Kancelliet har trekantfrontoner, og at kapellet har fladt tag, kan det igen understreges, at dette ikke er Ernst's skyld. Som nævnt var der trekantfronton på Ernst's tegning til Kancelliet, medens kongen personlig beordrede den erstattet med den voldsomme halvrunde fronton. Kapellet havde Ernst opført med højt tegltag og frontispice, medens kongen ligeledes personlig allerede året efter beordrede taget revet ned og erstattet med det flade, da det høje tag berøvede ham udsigten over Holmen fra hans arbejdsværelse. Det høje tag ville utvivlsomt have forøget kapellets skønhed, og et begrænset udsyn ville næppe heller have været noget fremmed begreb for de nuværende beboere af Christiansborg.

Når der i en nyere kunsthistorie står: »Taget på kapellet er lavt på italiensk vis«, er den karakteristisk af Ernst's byggestil misvisende. Det var ikke stil-mæssige hensyn, der bestemte det lave tag.

Med opførelsen af Kancellibygningen havde Ernst bragt den ældre danske barokarkitektur i van Havens ånd til en værdig afslutning. Allerede inden bygningen var taget i brug i 1721 traf kongen forberedelser til opførelse af Fredensborg Slot. Men nu var der dukket et nyt navn op indenfor bygningsvæsenet, hofgartner, senere overlandbygmester Johan Cornelius Krieger, og det blev ham kongen betroede at udarbejde planerne. Med Kriegers fremtræden indledtes en mere end tiårig betydelig virksomhed, som reducerede generalbygmesterens indflydelse på 1720'ernes danske bygningskunst. Også ved de store ombygninger af Københavns Slot efter 1720 måtte Ernst dele opgaven med Krieger. Medvirkende til tilsidesættelsen har det antagelig været, at Ernst – i modsætning til Krieger – havde sluttet sig til de kredse, der misbilligede kongens ægteskab med Anna Sophie Reventlow, særlig kongens broder, prins Carl og søster, Sophie Hedevig. Af disse fik Ernst til gengæld betroet ombygningerne på Vemmetofte og Jægerspris.

Ernst beholdt sit embede til 1735 og var indtil da særdeles virksom på mange felter, men som han noget mismodigt giver udtryk i en skrivelse fra 1730: »...det siger jeg forud, at jeg er gammel og begriber ikke den ny Mode«. ³⁹ Denne selverkendelse kan ikke overraske på et tidspunkt, da han forlængst må have affundet sig med sin skæbne.

Med sin signatur på Kancelliets fronton har Ernst i 1719 sat punktum for sin 3-årige glansperiode. De følgende års virke skal ikke omtales her. De personlige egenskaber, der – foruden hans arkitektoniske kvalifikationer – må til-

lægges ham er: enestående flid, påpasselighed, sparsommelighed og redelighed – egenskaber som Frederik IV havde gode forudsætninger for at kunne vurdere efter fortjeneste.

Som det vil ses, har Ernst ikke blot haft stor betydning for den stilretning, der præger dansk arkitektur i begyndelsen af 1700-tallet, men han har skabt både smukke og brugbare bygningsværker. Men hensyn til anvendeligheden vil jeg minde om, at Frederiksberg Slot stadig gør god fyldest, at Operahuset i 275 år har vist sig funktionsdygtigt til næsten ethvert formål, og at Kancellibygningen i over 250 år på strålende måde har tjent netop det formål, den blev bygget til – ikke ringe bedrifter.

Den arkitekt der har skabt disse og mange andre bygninger, som vi den dag i dag glæder os over, påkalder vor respekt og har fortjent et værdigt eftermæle.

Noter

- 1 Vilh. Lorenzen: Lambert v. Haven. Medd. fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring, Kbh. III, 1936. Om hans rejse 1668–70 se Vilh. Wanscher: Arkitekturens Historie, III, 1931, p. 401–403.
- 2 Knud Voss: Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden, Kbh., 1966, p. 28 og 206.
- 3 Harald Langberg: Tessins Amalienborg i Konsthistorisk Tidsskrift, Stkh., 1967, hvorfra tegningen fig. 4 er gengivet. Ragnar Josephson: Tessin i Danmark, Stkh., 1924, Tessin II, ibid., 1937, p. 80–86, Barocken, 2. udg., ibid., 1967, p. 111. Jan Steenberg: Levende Barok, Kbh., 1971, p. 22–23 og 104.
- 4 I den i note 3 nævnte afhandling har Harald Langberg påvist, at de højst bizarre indfatninger omkring vinduerne i attikaen på Tessins model er nøjagtige kopier af vinduer, Bernini har benyttet i Rom til Palazzo Chigi.
- 5 Hakon Lund: Danmarks Bygningskunst, Kbh., 1963, p. 231, 236–237, der for første gang publicerede den opstalt af facade, der beror i Bregentveds arkiv. Samme: Christiansborg Slot, Kbh., 1975, I, p. 169–178, hvorfra tegningen fig. 5 er gengivet, og hvor der gives en indgående beskrivelse af modellen.
- 6 Blandt de tegninger m.v., som Christian V den 21. marts 1696 afkøbte L. v. Havens enke for 1.000 rd., fandtes 133 stik »af dett Amsterdamske Raadhuus med alle sine Ornamenter«; se Jørgen Styhr: Kunstmuseets Aarskrift, Kbh., 1939, p. 143–149.
- 7 Hakon Lund antager i Christiansborg Slot, I, p. 175, at den kongelige bygherre både stillede van Haven og Tessin overfor et krav om kirketårn, hvilket Tessin afviste.
- 8 Vilh. Wanscher: Artes II, Kbh., 1933, p. 121 ff.
- 9 Fr. Weilbach i Hist. Medd. om Kbh. II rk., bd. 5, p. 469–489.
- 10 Måske kan afskedigelsen sættes i forbindelse med følgende: En slægtning (fætter?) af v. Platen, Hans Caspar (Christoff?) v. Platen, født 1678, der i 1709 var indehaver af geværfabrikken i Hellebæk, blev året efter fængslet og afskediget, men senere løsladt. Den 16. april 1715 blev han på ny fængslet og anklaget for underslæb ved levering af hø og havre. Han sad i Kastellet, blev dømt den 6. maj 1720 og først løsladt i 1726, fulgt til Rostock og døde ugift på familiegodset Rosenhagen ved Berlin i 1727.
Vilh. Lorenzen siger i Den danske Centraladministrations Bygningshistorie, 1921, p. 72, at »man aner, at Opførelsen af Kancellibygningen har givet Anledning til Strid mellem v. Platen og Ernst, og at striden er endt med v. Platens Afsked«.
- 11 Hakon Lund: Sønderborg Slot, bygningshistoriske undersøgelser vedr. tiden 1700–1864, Kbh., 1962 (maskinskrevet).
- 12 Kaj Foltmar: Frøken Frederica Louise Ernst i Hist. Medd. om Kbh., 1966, p. 81–140.
- 13 I Fr. Weilbach: Frederiksberg Slot, Kbh. 1936, findes som fig. 29 en skematisk plan af

ombygningen 1707–09, tegnet af arkitekt Georg Pfaff, der viser det ældre slots bevarede mure, de nyopbyggede og de helt nedbrudte.

- 14 Artes 11, 1933.
- 15 *ibid.* p. 132 f.
- 16 Fr. Weilbach: Lauritz Thura, Kbh. 1924, p. 15.
- 17 Fredede Bygninger, udg. af Det særlige Bygningssyn, 1972, p. 46.
- 18 R. Josephson: Tessin i Danmark. Udtalelsen gentages i Barocken, 2. udg. 1967, p. 111.
- 19 Den skematiske plan over ombygningen, som er nævnt i note 13, giver et begreb om ombygningens omfang.
- 20 Harald Langberg: Clausholms Bygningshistorie, Kbh. 1958. Her findes p. 83 og 85 Ernst's tegninger fra 1722 og 1724 samt som bilag 102 en rekonstruktion, udført på grundlag af de målinger, beskrivelser og aktstykker m.v., der er anført i værket.
- 21 F. R. Friis: Bidrag til Dansk Kunsthistorie, 1890–1901, p. 386–395, A. D. Jørgensen: Historiske Afhandlinger, 1899, p. 299–310, V. Lorenzen: Den danske Centraladministrations Bygningshistorie, 1921, p. 27–55 og Fr. Weilbach: Dansk Bygningskunst i det 18. Aarh., 1930, p. 60–63.
- 22 O. Nielsen: Kbhs. Dipl. VIII p. 300. De 4 ejendomme var, nævnt sydfra, enkedronning Charlotte Amalies gård, som Frederik IV imidlertid arvede efter hendes død d. 27. marts 1714; etatsråd Ocksens gård; Boldhuset, opført af rentemester Henrik Müller; ejendommen mellem dette og Proviantgården, der ejedes af sekretær i Geheimarkivet, den kendte Arne Magnussen. Se nærmere A. D. Jørgensen p. 302–305.
- 23 RA. Kbh. Renteskr. (2241–98) Indk. Breve ang. Bygningsvæsenet, 1702–20.
- 24 samme, 21/8 1716.
- 25 RA. Kortsamlingen nr. 629,1.
- 26 V. Lorenzen: Centraladministrationen, p. 40–41.
- 27 Fr. Weilbach, p. 60–61.
- 28 Arne Nystrøm: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1943, p. 201–206.
- 29 Hakon Lund: Danmarks Bygningskunst, p. 255.
- 30 Hans portræt findes kobberstukket af C. Fritsch (Hamborg 1737) efter maleri af Denner 1718 i hans »Christian den Fierdes Historie« ved Hans Gram, 1749.
- 31 V. Lorenzen, I. c. p. 50.
- 32 I Erich Pontoppidan: Den Danske Atlas, Tom. II (1764) ved p. 106 – fotografisk optryk, Rosenkilde & Bagger, 1968–72 – findes et stik, hvorpå denne ejendom ses. Ernst boede i fløjen mod kanalen. Mod Stormgade boede enkefru v. Haven og malerne Frederik la Croix og Benoît le Coffre til leje. Da le Coffre altid var i pengeforlegenhed, flere gange fik moratorium for gæld og levede af en understøttelse fra kongen på 4 rd. ugentlig, har dette lejemål næppe været lukrativt for ejeren.
- 33 R. Josephson: Tessin i Danmark, p. 34 og bilag 66.
- 34 samme, p. 73 og bilag 12.
- 35 som note 34.
- 36 jfr. foran note 6. Fortegnelsen over L. v. Havens efterladte tegninger m.v. var forfattet af svogeren Niels Slange.
- 37 Se om disse kort: Operahuset i København, p. 14–21, hvor de findes gengivet.
- 38 De eneste større poster i rengskaberne til modeller på den tid er, ifølge Emil Marquard: Kongelige Kammerregnskaber, 1918, 4 poster til et samlet beløb af 925 rd., udbetalt i 1699 til ingeniørberst de Balagny, men de må, som Hakon Lund antager i Christiansborg Slot, p. 167, gælde modeller til nævnte slot.
- 39 Voss, p. 99.